

Planeringsunderlag brukningsvärd jordbruksmark Kalmar län



Länsstyrelsen
Kalmar län

**Planeringsunderlag
brukningsvärd jordbruksmark Kalmar län**

Meddelande 2020:10

ISSN 0348-8748

Utgiven av: Länsstyrelsen Kalmar län

Ansvarig enhet: Utvecklingsenheten

Författare: Pernilla Sjögren, miljörådgivare,
Hushållningssällskapet Kalmar Krono-
berg Blekinge

Robert Ekholm, växtodlingsrådgivare,
Hushållningssällskapet Kalmar Krono-
berg Blekinge

Anna Olsson, växtodlingsrådgivare,
Hushållningssällskapet Kalmar Krono-
berg Blekinge

Lars Lundblom, Bitr. byggrådgivare,
Hushållningssällskapet Kalmar Krono-
berg Blekinge

Samordnare: Viktor Bruze, Länsstyrelsen Kalmar län

Omslagsbild: Nina Nilsson, Länsstyrelsen Kalmar län

Karttillstånd: Länsstyrelsen Kalmar län
© Lantmäteriet

Innehåll

Sammanfattning	5
1. Syfte och bakgrund.....	6
2. Material och utförande	6
3. Lagstiftningar, praxis och miljömål	7
3.1 Lagstiftning och DOM-beslut gällande exploatering av jordbruksmark.....	7
3.2 Globala, nationella och regionala mål.....	9
4. Enkätundersökning angående översiktsplan och detaljplan	11
4.1 Resultat av enkätundersökning.....	11
4.2 Slutsats om enkätundersökning	11
5. Förutsättningar för odling av säkra livsmedel i Kalmar län	12
5.1 Nuvarande och historisk befolkningsmängd i Kalmar län	12
5.2 Nuvarande och historisk jordbruksareal.....	12
5.3 Exploatering av jordbruksmark i Kalmar län	14
5.4. Produktion av livsmedel i Kalmar län.....	17
5.5. Hållbar växtföljd.....	17
5.6 Konsekvenser av exploatering för närliggande jordbruksmark.....	18
5.7 Växtodlingszoner.....	19
6. Historiskt och potentiellt framtida klimat i Kalmar län.....	20
6.1 Medeltemperatur	20
6.2 Vegetationsperiodens längd	20
6.3 Förändring av sista vårfrostdatum.....	21
6.4 Nederbörd.....	21
6.5 Framtida odlingsförutsättningar i ett förändrat klimat	22
7. Vägledning: Checklista inför exploatering av jordbruksmark	23
7.1 Steg 1 – Uppfyll kraven i miljöbalken	23
7.2 Steg 2 - Verktyg för att göra en välgrundad bedömning.....	24
7.3 Steg 3 – Vägledning utöver lagstiftning.....	25
8. Vägledning: Bedömning av aktuell jordbruksmark	26
8.1 Definition av åker och betesmark.....	26
8.2 Faktorer för brukningsvärd åkermark.....	26
8.3 Faktorer för brukningsvärd betesmark	29
8.4 Bedömning av brukningsvärde och klassning av jordbruksmark.....	30
9. Avslutande kommentarer	31
Referenser.....	32
Bilagor.....	34

Bilaga 1 – Svar på enkätundersökning	34
Bilaga 2 – Statistik gällande exploatering av jordbruksmark i Kalmar län.....	38
Bilaga 3 – Underliggande bedömning av brukningsvärde baserat på jordart.....	39
Bilaga 4 – Kartmaterial GIS.....	41

Sammanfattning

I Kalmar län exploateras jordbruksmark för bland annat utbyggnad av tätorter, industrier och infrastruktur. I en enkätundersökning till länets kommuner framkom att det i de flesta kommuner inte finns någon övergripande strategi att bevara jordbruksmark. Det framkom också en efterfrågan från länsstyrelsen att ta fram underlag till kommunerna för att de ska kunna bedöma om jordbruksmark kan anses vara brukningsvärd eller inte. Miljöbalken 3 kap. 4 § skyddar just ”brukningsvärd jordbruksmark” från exploatering.

Denna rapport är framtagen, på uppdrag av Länsstyrelsen i Kalmar län, för att lyfta vad som kan klassas som brukningsvärd jordbruksmark i Kalmar län, både i nutid och framtid. Eftersom ägarformer kan ändras över tid har fokus inte legat på hur marken brukas idag utan på modermaterialet och dess potential. Jordartskartor från Sveriges Geologiska undersökning har använts för att få en övergripande bild av var den brukningsvärda jordbruksmarken finns. Till denna rapport följer också ett kartmaterial med en bedömning av jordbruksmarkens brukningsvärde med avseende på modermaterial. Kartmaterialet bör ses som en del i en större helhetsbedömning av jordbruksmarken och dess förutsättningar nu och i framtiden.

Rapporten visar på vikten av att bevara jordbruksmark i såväl ett klimat- och hållbarhetsperspektiv som i ett perspektiv för livsmedelsproduktion och krisberedskap.

1. Syfte och bakgrund

Länsstyrelsen i Kalmar län har gett Hushållningssällskapet Kalmar Kronoberg Blekinge i uppdrag att ta fram ett planeringsunderlag för brukningsvärd jordbruksmark i Kalmar län. Bakgrunden är att Kalmar län är en tillväxtregion med behov av mark till bland annat nya bostäder, industrier och infrastruktur, samtidigt som regionen har bland de mest produktiva jordbruksmarkerna i Sverige. Detta har betydelse för livsmedelsproduktionen både regionalt och nationellt. Jordbruksmark är ofta attraktivt att bygga på eller exploatera för annan användning än livsmedelsproduktion. Ofta tas inte stora arealer i anspråk per exploateringsstillfälle, men sammantaget blir det betydande arealer som oåterkalleligt försvinner. Mellan år 2011 och 2015 exploaterades 3000 hektar jordbruksmark i Sverige till infrastruktur, bostäder och andra byggnader (SCB, 2019a).

En stor del av ansvaret för exploatering av jordbruksmark ligger på kommunnivå och där är det inte säkert att hänsyn tas till det nationella problem som minskande jordbruksmarker innebär. Därför vill nu Länsstyrelsen i Kalmar län ta fram ett hjälpmedel som kan användas på kommunnivå för att öka kunskapen om jordbruksmarkens värden och därmed minska omfattningen i vilken brukningsvärd jordbruksmark bebyggs. Syftet med denna rapport är att ge kommuner verktyg att bedöma vad som kan anses vara brukningsvärd jordbruksmark i Kalmar län i nutid och vad som anses vara brukningsvärt i framtiden, med ett förändrat klimat.

2. Material och utförande

Denna rapport är specifik för Kalmar län och baseras på statistik för länet som helhet och på kommunnivå. Källor som har använts till denna rapport är bland annat från Statistikmyndigheten (SCB), Sveriges Geologiska Undersökning (SGU), Jordbruksverket, SMHI, Länsstyrelsen i Kalmar, Länsstyrelsen i Skåne, Region Kalmar län, Statens Offentliga Utredningar (SOU), Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och Rikskansliet. Rapporten innehåller också en sammanfattning av befintlig lagstiftning och nya DOM-beslut rörande exploatering av jordbruksmark. I samband med rapportens genomförande utformades också en enkät till länets kommuner (till framförallt planarkitekter och bygglovshandläggare) för att få inblick i hur jordbruksmarken värderas i dagsläget på kommunnivå. Enkätens svar återfinns i Bilaga 1.

Kartmaterialet är framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar. Indata till kartmaterialet i denna rapport kommer ifrån olika myndigheters databaser, se Tabell 1. Bedömningen av jordarternas brukningsvärde bedömt av växtodlingsrådgivare från Hushållningssällskapet Kalmar Kronoberg Blekinge.

Tabell 1: Ursprung indata till kartmaterialet för Kalmar län

Data	Typ	Upphov
Blockdatabas från år 2019 (uttagen våren 2020)	Ytor	Jordbruksverket
Jordartskartan 1:25 000 - 1:100 000	Ytor	SGU
Bakgrundskarta	Ytor	Lantmäteriet

3. Lagstiftningar, praxis och miljömål

Följande kapitel sammanfattar lagstiftning, praxis och olika internationella, nationella och regionala mål som finns gällande exploatering av jordbruksmark och hushållning med jordbruksmark.

3.1 Lagstiftning och DOM-beslut gällande exploatering av jordbruksmark

Detta avsnitt sammanfattar viktiga lagtexter gällande exploatering av jordbruksmark och vilka DOM-beslut som finns som ligger till grund för praxis.

3.1.1 Lagstiftning Miljöbalken (MB)

Lagtexten i 3 kap. 4 § MB lyder:

”Brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.”

Jordbruksverket (2013) förklarar att lagen betyder att kommuner i förhandsbesked, lov, detaljplaner och översiktsplaner ska föra ett resonemang kring:

- Kvaliteten på den brukningsvärda jordbruksmarken.
- Om intresset att exploatera kan anses vara ett väsentligt samhällsintresse.
- Varför annan mark än jordbruksmark inte kan tas i anspråk istället.

Jordbruksverket granskade översiktsplaner (mellan år 2006–2010) i 30 kommuner som hade exploaterat mycket jordbruksmark, för att se hur resonemanget förts kring ovanstående punkter. Resultatet visade att endast 57 procent av kommunerna som exploaterat jordbruksmark hade beskrivit vilket väsentligt samhällsintresse som skulle uppfyllas med åtgärden och endast 37 procent hade beskrivit varför de valt att exploatera jordbruksmark istället för annan mark. I slättbygderna var resonemanget mest bristfälligt. Översiktsplanerna innehöll också generellt mycket ospecificerade policys kring exploatering av jordbruksmark, där det inte tydliggjordes i vilka lägen som exploatering kunde anses tillåtlig. Vidare visade en enkätundersökning att tjänstemän från både länsstyrelser och kommuner ansåg att de hade bristfällig kunskap gällande att bedöma värdet av jordbruksmark och odlingsförutsättningar. Detta ansåg Jordbruksverket vara ett hot mot skyddet av inhemsk jordbruksmark (Jordbruksverket, 2013).

3.1.2 Lagstiftning Plan och Bygglagen (PBL)

Lagtexten i 2 kap 2 § PBL lyder:

”Planläggning och prövningen i ärenden om lov eller förhandsbesked enligt denna lag ska syfta till att mark- och vattenområden används för det eller de ändamål som områdena är mest lämpade för med hänsyn till beskaffenhet, läge och behov. Företräde ska ges åt sådan användning som från allmän synpunkt medför en god hushållning. Bestämmelserna om hushållning med mark- och vattenområden i 3 kap. och 4 kap. 1-8 §§ miljöbalken ska tillämpas. Lag (2014:862)”

Plan och bygglagen kräver att länsstyrelser granskar översiktsplaner och yttrar sig om de inte har tagits fram med tillräcklig hänsyn till riksintressen, men det finns inget sådant krav om översiktsplaner har tagits fram med bristande hänsyn till tillämpningen av 3 kap 4 § miljöbalken. Detta kan vara en av förklaringarna till att kommunerna tenderar att bevara riksintressen i större omfattning än jordbruksmark (SOU, 2014:50).

3.1.3 Termen brukningsvärd jordbruksmark

Enligt miljöbalken är det ”brukningsvärd jordbruksmark” som i lagtext är skyddad från exploatering. Problemet ligger i att definiera vad brukningsvärd jordbruksmark innebär. Enligt Jordbruksverket har begreppet ”brukningsvärd jordbruksmark” förändrats över tid. Sedan 1970-talet har man använt en 10-

gradig skala för att bedöma jordbruksmarkens brukningsvärde. Denna skala är enbart baserad på historiska data av skördenivåer i olika delar av Sverige. Jordbruksverket anser att denna skala är för grov och inte längre aktuell (Jordbruksverket, 2018a).

Nedan visas olika källor på vad brukningsvärd jordbruksmark kan anses betyda:

”Med brukningsvärd jordbruksmark avses mark som med hänsyn till läge, beskaffenhet och övriga förutsättningar är lämpad för jordbruksproduktion.” (SOU, 2014, s.90)

MÖD P 4087-15, Fröslöv Ystad: *”en mark en lantbrukare väljer att bruka är brukningsvärd”*. (Länsstyrelsen Skåne, 2017, s.1)

MÖD P 4848-16, förhandsbesked Ö-vik – Det är oväsentligt om klass 1 jordbruksmark för tillfället är tagen ur produktion eftersom hushållningsbestämmelserna ska säkerställa att brukningsvärd jordbruksmark bevaras långsiktigt (Länsstyrelsen Skåne, 2017).

3.1.4 Termen väsentligt samhällsintresse

Vad som klassas som väsentligt samhällsintresse är inte helt definierat, även om det finns en del Dombeslut i frågan är underlaget för litet för att kunna definiera detta (Jordbruksverket, 2018a). Därför är det viktigt att denna punkt diskuteras noggrant inför en planerad exploatering av jordbruksmark. Nedan är ett exempel på ett Dombeslut i frågan:

MÖD P 4087-15, Fröslöv Ystad – Ett enbostadshus räknas inte som ett väsentligt samhällsintresse (Länsstyrelsen Skåne, 2017, s.1)

3.1.5 Ansvarsfördelning

I lagstiftningen finns det ingen myndighet som har ett specificerat tilldelat ansvar för att jordbruksmark inte exploateras (Jordbruksverket, 2018a). Däremot har Jordbruksverket ansvaret att se till att miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap” uppfylls, vilket syftar till att bevara *”jordbruksmarkens långsiktiga produktionsförmåga och odlingslandskapets variationsrikedom samt dess natur- och kulturvärden”* (Jordbruksverket, 2017a, s.4).

3.1.6 DOM-beslut gällande detaljplaner

Av de DOM-beslut som finns framkommer följande: att om en kommun vill skydda jordbruksmark bör detta skrivas in i översiktsplanen. Detta är en aspekt som Mark- och miljödomstolen lägger vikt på vid bedömningen av jordbruksmark. Är jordbruksmarkens bevarande i översiktsplanen klassad som viktigt för regionen är det ett starkt argument för att marken ska klassas som brukningsvärd. Dock räcker det inte som det enda skälet, enligt mål nr P 4087–15. I det målet fastställer Mark-och miljödomstolen att en ytterligare bedömning av brukningsvärdet fortfarande behöver finnas. I de fall där detaljplaner blivit överklagade och upphävda, har inte planen inkluderat en bedömning om alternativ lokalisering. Det räcker inte att en åtgärd anses vara ett väsentligt samhällsintresse, det måste föras ett resonemang kring alternativ lokalisering för att uppfylla miljöbalkens regler.

Mål nr P 1188–17, dom 2017-06-27: *”Frågan i målet är om Svedala kommuns beslut att anta en detaljplan som berör jordbruksmark, strider mot någon rättsregel. Av översiktsplanen för Svedala kommun framgår att jordbrukets intressen ska prioriteras och att kommunen vill behålla och främja ett livskraftigt och långsiktigt hållbart jordbruk. ... Mark- och miljööverdomstolen anser att detaljplanen strider mot översiktsplanen då det inte framgår av planbeskrivningen att behovet av bostäder inte kan tillgodoses på annan mark. Kommunen har alltså inte visat att det inte finns annan mark att ta i anspråk för att tillgodose behovet av bostäder. Beslutet att anta detaljplanen strider därmed mot bestämmelserna i 3 kap. 4 § andra stycket miljöbalken och det ska därför upphävas enligt domstolen”* (Jordbruksverket, 2018a).

Mål nr P 5481–17, dom 2018-04-09: *”Timrå kommun har genom en detaljplan velat bygga ett område med småhusbebyggelse på en betesmark. Kommunen har anfört att det är ett väsentligt*

samhällsintresse för orten att kunna erbjuda attraktiva områden. I planbeskrivningen konstaterades att rekommendationerna i gällande översiktsplan innebär att tätbebyggelse som kräver detaljplan inte bör godtas inom jordbruksmark men att markområdet bör kunna tas i anspråk för bebyggelse eftersom den numera har ett begränsat värde som odlingsmark. Däremot framgår det inte av planbeskrivningen att behovet av attraktiva tomter för småhusbebyggelse inte kan tillgodoses på annan mark. Kommunen har därmed inte visat att det inte finns annan mark att ta i anspråk för den planerade bebyggelsen. Beslutet att anta detaljplanen strider redan av den anledningen mot 3 kap. 4 § andra stycket miljöbalken vilket leder till att det ska upphävas” (Jordbruksverket, 2018a).

3.2 Globala, nationella och regionala mål

Detta avsnitt lyfter relevanta mål som finns regionalt, nationellt och internationellt som berör jordbruksmarken och den fysiska planeringen.

3.2.1 Globala hållbarhetsmål - Agenda 2030

I den svenska handlingsplanen för Agenda 2030 nämns den nationella livsmedelsstrategin som ett mål (denna beskrivs nedan i följande avsnitt). I handlingsplanen för agenda 2030 står det också inskrivet att *”I det odlade landskapet ska betesmarker brukas med betande djur så att den biologiska mångfalden bevaras”* (Regeringskansliet, 2018, s. 34).

3.2.2 Svenska miljömål

Enligt Statens Offentliga Utredningar (SOU) är det följande miljömål i Sverige som stärks av att bevara jordbruksmark: *”Ett rikt odlingslandskap”, ”Ett rikt växt- och djurliv” och ”Hav i balans samt levande kust och skärgård”* (SOU, 2014:50).

Miljömålet *”Ett rikt odlingslandskap”* innehåller indikatorer som mäter hur mycket jordbruksmark det finns i Sverige (Jordbruksverket, 2018a). Inom detta miljömål ges tips till kommuner vad de kan göra för att uppfylla målet. Det fanns två punkter som anses relevanta att lyfta i denna rapport, nämligen:

- *”En långsiktig förvaltning av jordbruksmarken är en förutsättning för att nå miljö kvalitetsmålet ett rikt odlingslandskap och för att säkerställa att Sverige har tillgång till livsmedel nu och för kommande generationer. I planarbetet behöver många kommuner utveckla arbetet med långsiktig förvaltning av jordbruksmark. Förutom att korrekt kunna hantera avvägningar mellan olika samhällsintressen vid exploatering av mark behöver kommunerna även ha kompetens om jordbruk och jordbruksmarkens värde utifrån nutida och framtida livsmedelsproduktion och rekreativ värde”. (Sveriges Miljömål, 2017a)*
- *”Arbeta med landsbygdsutveckling och underlätta för kommunens invånare att leva, bo och verka på landsbygden”. (Sveriges Miljömål, 2017a)*

Miljömålet *”Ett rikt växt- och djurliv”* trycker bland annat på att de brukningsmetoder vi använder i livsmedelsproduktionen bör stärka den biologiska mångfalden. Inom detta miljömål gavs följande förslag till kommuner som anses relevant för denna rapport:

- *”Förbättra översiktsplaner med avseende på biologisk mångfald och friluftsliv, använd ekosystemansatsen som arbetsmetod och inför konceptet ekosystemtjänster i planeringen. Ta fram det kunskapsunderlag som saknas”. (Sveriges Miljömål, 2017b)*

Miljömålet *”Hav i balans samt en levande kust och skärgård”* gynnas av att odlingslandskapet bevaras, framförallt leder brukade betesmarker till att bevara det havsnära kulturlandskapet och brukandet av jordbruksmark leder också till bevarandet av arbetstillfällen på landsbygden.

3.2.3 Nationell livsmedelsstrategi

Sverige har en nationell livsmedelsstrategi från år 2016 som sträcker sig med en vision till år 2030. *”Det övergripande målet för livsmedelsstrategin ska vara en konkurrenskraftig livsmedelskedja där den totala livsmedelsproduktionen ökar, samtidigt som relevanta nationella miljömål nås, i syfte att*

skapa tillväxt och sysselsättning och bidra till hållbar utveckling i hela landet. Produktionsökningen, både konventionell och ekologisk, bör svara mot konsumenternas efterfrågan. En produktionsökning skulle kunna bidra till en ökad självförsörjningsgrad av livsmedel. Sårbarheten i livsmedelskedjan ska minska.” (Regeringskansliet, 2017)

Ett av målen i den nationella livsmedelsstrategin är att kunskapen hos länsstyrelser och kommuner måste öka om hur jordbruksproduktion och jordbruksmark kan värderas utefter miljöbalkens regler, specifikt kopplat till hushållningsbestämmelserna. (Regeringskansliet, 2017)

3.2.4 Regional livsmedelsstrategi

I Kalmar län finns en regional livsmedelsstrategi från år 2015 med målet ”*Fler människor ska välja livsmedel från Kalmar län. Branschen ska, långsiktigt och hållbart, öka sin konkurrenskraft, produktivitet och innovationsförmåga*”. (Region Kalmar län, 2019b)

Det finns därmed ett regionalt mål att jordbruksmark ska bevaras för att länet ska kunna producera hållbara och efterfrågade livsmedel.

4. Enkätundersökning angående översiktsplan och detaljplan

Till denna rapport gjordes en enkätundersökning som skickades till alla 12 kommuner i Kalmar län. Syftet med enkäten var att få en bild av hur jordbruksmark värdesätts och hur gällande lagstiftning tillämpas. Det var 11 kommuner som kom in med ett svar. Det var i huvudsak planarkitekter/stadsarkitekter eller handläggare för bygglov som svarade på enkäten.

4.1 Resultat av enkätundersökning

Enkätsvaren har sammanställts och anonymiserats. Bilaga 1 visar i detalj alla enkätsvar som inte var en ja/nej fråga. Tabellen nedan visar alla svar på ja/nej frågorna.

Övergripande fråga	Ja	Nej
1. Har kommunen en övergripande strategi för att bevara jordbruksmarken i kommunen?	2	9
Specifika frågor		
7. När kommunen tar fram eller uppdaterar detaljplan/översiktsplan: finns det en nedskreven policy/rutin att undvika att exploatera jordbruksmark?	2	9
8. När kommunen tar fram eller uppdaterar detaljplan/översiktsplan: upplever kommunen att t.ex. miljö- och /eller kulturskyddad mark skyddas hårdare än jordbruksmark i lagstiftning/praxis?	2	9
9. När kommunen ger bygglov och förhandsbesked utanför detaljplanerat område: finns det en nedskreven policy/rutin att undvika att exploatera jordbruksmark?	2	9
10. När kommunen ger bygglov/förhandsbesked utanför detaljplanerat område: upplever kommunen att t.ex. miljö- och /eller kulturskyddad mark skyddas hårdare än jordbruksmark i lagstiftning/praxis?	3	8

4.2 Slutsats om enkätundersökning

Det framgår tydligt av enkätundersökningen att majoriteten av kommunerna i länet inte har någon övergripande strategi att skydda jordbruksmark från exploatering. Endast två kommuner hade en övergripande strategi och endast två hade en nedskreven policy för detta. Samtidigt visar undersökningen att de flesta av kommunerna inte anser att jordbruksmarken har ett sämre skydd än annan, av lagstiftning skyddad mark, såsom marker med natur- eller kulturskydd.

I två fall skriver kommunerna att det i översiktsplanen står att ”värdefull jordbruksmark” eller ”brukningsvärd jordbruksmark” ska skyddas från exploatering, givet att det inte finns ett väsentligt samhällsintresse som väger tyngre.

På frågan vilka samhällsintressen som prioriteras framför skyddet av jordbruksmark, svarar kommunerna att det kan vara ny bebyggelse i anslutning till befintlig bebyggelse då staden växer, samhällsviktig utveckling inom tätort (t.ex. på mindre åker- och betesmarker som är insprängda i tätorten) eller viktiga kommunikationer. Två kommuner säger att det i huvudsak är i anslutning till tätorterna exploateringen värderas högre och utvecklingen av landsbygden väger tungt i vissa fall.

Angående byggnadstekniska aspekter verkar den viktigaste kontrollpunkten för framtida klimatscenario vara en stigande vattennivå. En av kommunerna nämner också att bygglovsprocesserna ställer krav på markundersökningar och att man alltid ska bygga utefter förhållandet på platsen. En annan kommun nämner att det är ett stort fokus på dagvattenhantering.

Jordbruksverket har genomfört en liknande enkätundersökning hos kommuner angående exploatering av jordbruksmark och resultatet visar att två tredjedelar av kommunerna har en nedskreven policy att bevara jordbruksmark, majoriteten av dessa hade policyn inskriven i översiktsplanen. Dock visade det sig också i enkäten att denna policy hade liten effekt och att de flesta kommuner exploaterade jordbruksmark trots policyn (Jordbruksverket, 2013).

5. Förutsättningar för odling av säkra livsmedel i Kalmar län

I detta kapitel presenteras befolkningstillväxten i länet i förhållande till arealen jordbruksmark, för att bland annat visa hur mycket areal som finns tillgängligt per person. Kapitlet presenterar också hur stor livsmedelsproduktionen är i dagsläget i länet.

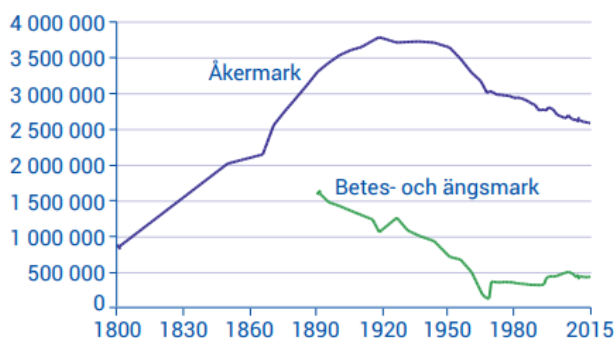
5.1 Nuvarande och historisk befolkningensmängd i Kalmar län

Region Kalmar län (2019a) kom den 21 augusti 2019 ut med nyheten att Kalmar län nu har slagit sitt rekord i befolkningensmängd från 1880. År 1880 var befolkningensmängden 245 105 personer, vilket då motsvarade 5,4 procent av landets befolkning. Vid halvårsskiftet 2019 var befolkningen i länet 245 194 personer, vilket då motsvarade 2,4 procent av Sveriges befolkning. I början av 1900-talet var 9 av 10 länsinvånare bosatta på landsbygden. År 2019 bor endast 2 av 10 på landsbygden. (Region Kalmar län, 2019a).

5.2 Nuvarande och historisk jordbruksareal

Figur 1 nedan visar hur arealen åkermark och betesmark har förändrats över tid i Sverige. Under början av 1900-talet var arealen som störst, sedan dess har den minskat stadigt.

Figur 1: Jordbruksmarkens förändring i Sverige (hektar) under perioden 1800–2015. Bilden är hämtad från SCB (2019a, s.36).



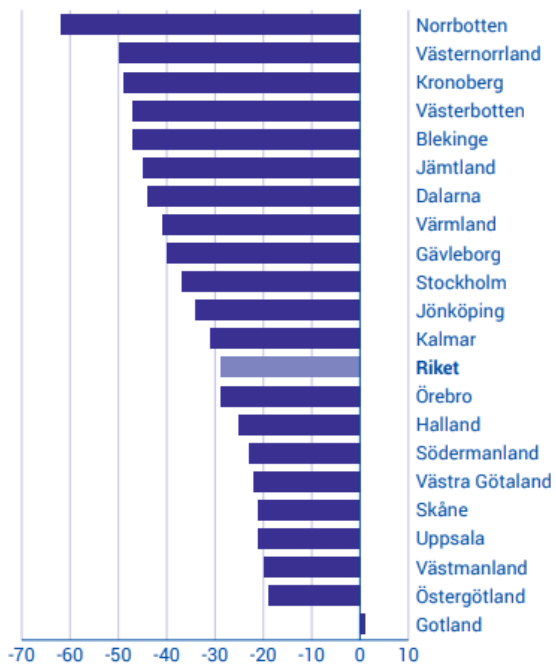
Källa: Jordbruksverket, SCB

Den statistik som finns för Kalmar län från SCB säger att åkerarealen uppgick till 148 777 hektar (ha) år 1880. Arealen var som störst under 1919, då den uppgick till 169 992 hektar. År 2015 var åkermarksarealen i Kalmar län 120 309 hektar och betesmarksarealen i länet var 73 293 hektar. Sammanlagt 193 602 hektar, vilket är 17,3 procent av Sveriges totala jordbruksareal (SCB, 2019a). Befolkningensmängden var 237 679 personer år 2015 enligt SCB. Det betyder att åkerarealen per capita var 0,5 hektar och den totala jordbruksarealen per capita är 0,81 hektar per capita. Detta kan jämföras med det svenska medelvärdet som år 2015 var 0,22 hektar per capita (SCB, 2019a).

I medeltal har åkermarken i Sverige minskat med knappt 30 procent mellan åren 1951 och 2014. Åkerarealen i Kalmar län har under samma period minskat med drygt 30 procent, se Figur 2. Statistiska centralbyrån har tagit fram en karta över hur åkermarken har förändrats under perioden 1932 till 2014. I de västra delarna av Kalmar län har åkermarken minskat väldigt mycket medan i de östra delarna och på Öland har åkermarken varit konstant eller ökat, se

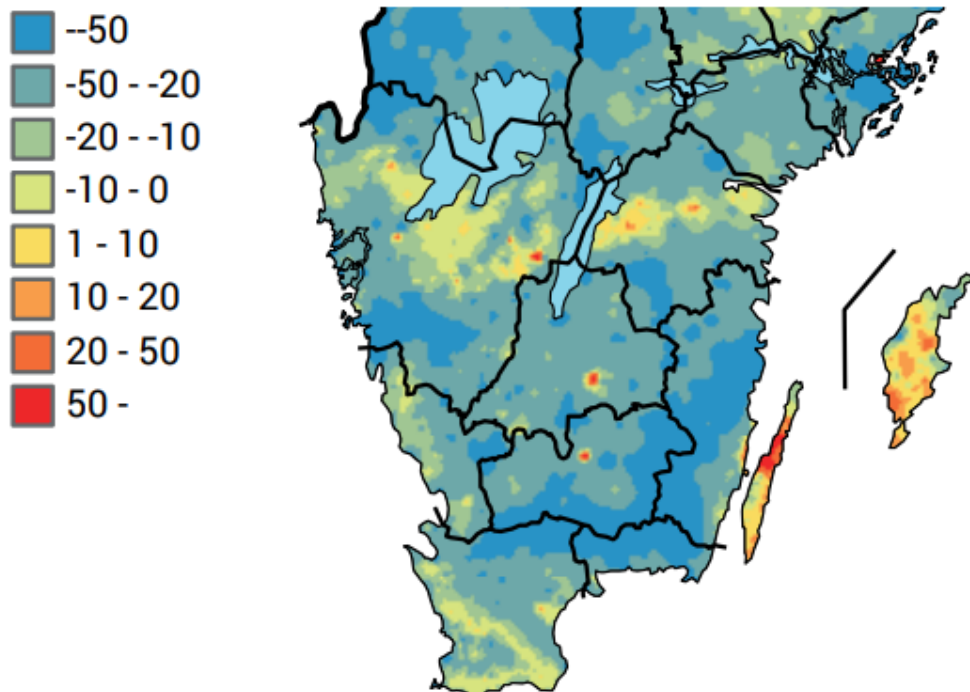
Figur 3. I inlandet har sannolikt majoriteten av åkermarken växt igen/planterats igen.

Figur 2: Åkermarksarealens förändring i procent mellan år 1951–2015, per län. Bilden kommer från SCB (2019a, s.36)



Källa: Jordbruksverket, SCB

Figur 3: Åkermarkens procentuella förändring i areal mellan år 1932–2014. Bild har hämtats från SCB (2019, s.36) "Markanvändningen i Sverige" och har omarbetats till att bara visa södra Sverige.



Källa: Jordbruksverket och SCB. Bearbetning och karta: SCB

5.3 Exploatering av jordbruksmark i Kalmar län

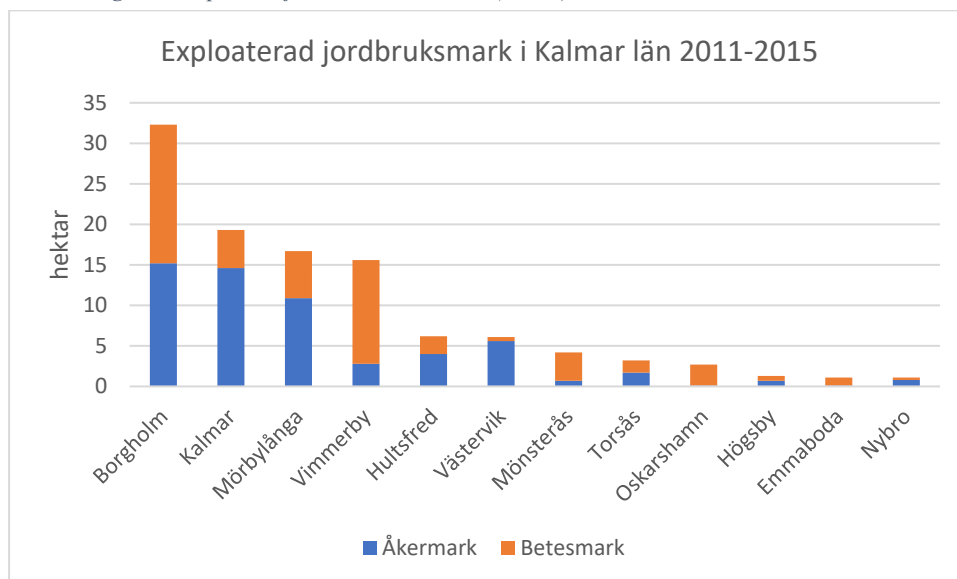
En stor del av jordbruksmarken som har försvunnit i Kalmar län har övergått till skogsmark, vilket kan ses i Figur 3. Denna mark skulle teoretiskt, på sikt, kunna återställas till jordbruksmark igen. Men, jordbruksmark som har exploaterats för bostäder, byggnader och infrastruktur är för alltid borta.

5.3.1 Hur mycket jordbruksmark har exploaterats i länet?

Jordbruksverket har gjort en rapport där de sammanställt hur mycket jordbruksmark som försvunnit till följd av exploatering under perioden 2011 till 2015. Resultatet för Kalmar län kan ses på kommunnivå i Figur 4. Borgholm, Kalmar, Mörbylånga och Vimmerby kommun står för störst andel exploatering under denna period. En möjlig förklaring är att dessa kommuner har mycket jordbruksmark kring sina tätorter. Som kan ses av tabellen är det både åker och betesmark som har exploaterats. I Bilaga 1, Figur 16 sammanställs genomsnittet för länet och där framgår att andelen åkermark som exploaterats i Kalmar län under perioden 2011–2015 är 57 procent. I Sverige är det framförallt åkermark som exploateras. Under samma period var knappt 80 procent av den exploaterade jordbruksmarken åkermark. I Bilaga 1, Tabell 4 redovisas resultatet av exploateringen uppdelat på kommun och år. Totalt exploaterades nästan 110 hektar jordbruksmark i Kalmar län (varav 57 hektar var åkermark). I Sverige har lantbruksföretagare i genomsnitt 40 hektar åkermark per gård

(Jordbruksverket, 2019b). Översatt till produktionspotential betyder det att under en 5-årsperiod har det försvunnit minst en gård som kan producera livsmedel – permanent.

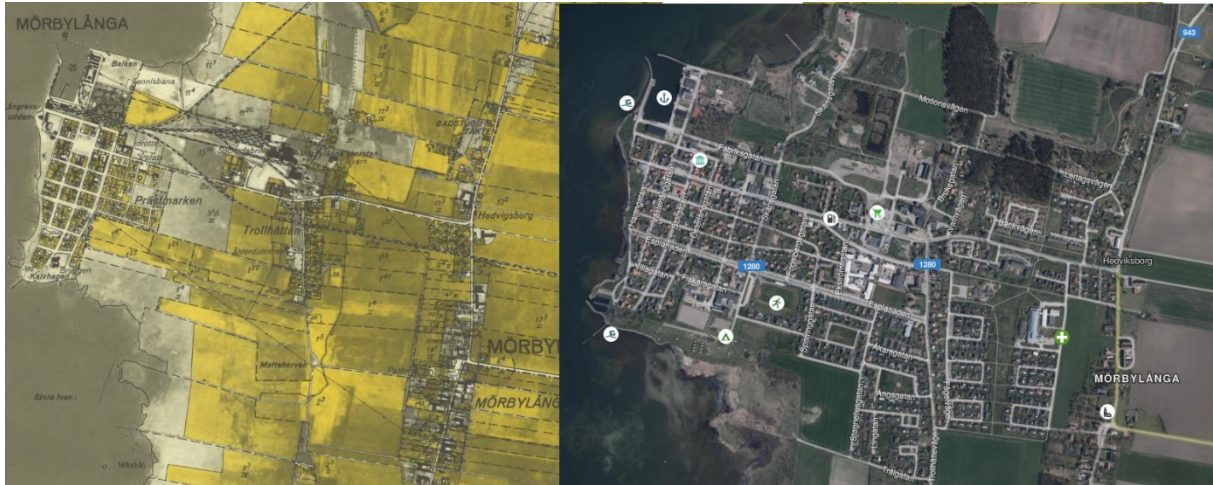
Figur 4: Total exploaterad jordbruksmark i Kalmar län under perioden 2011–2015, uppdelat per ägoslag och kommun. Egen bearbetning baserat på data från Jordbruksverket (2017a).



5.3.2 Historisk tillbakablick av odling och bebyggelse i Kalmar län (karta)

I detta avsnitt illustreras två tätorters expansion i Kalmar län, för att visa hur mycket tätortsnära jordbruksmark som redan har exploaterats.

Mörbylånga (1941 och 2019)

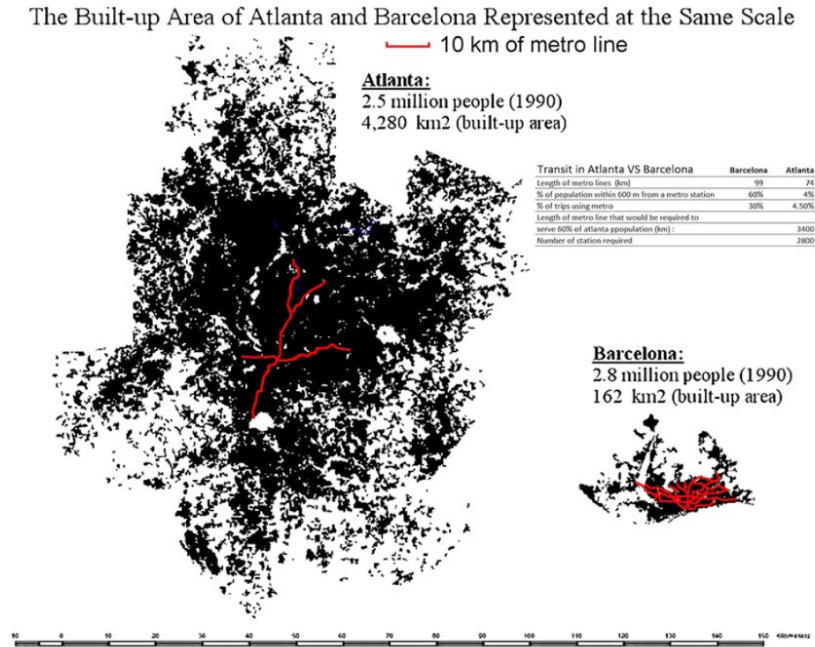


Kalmar (1943 och 2019)



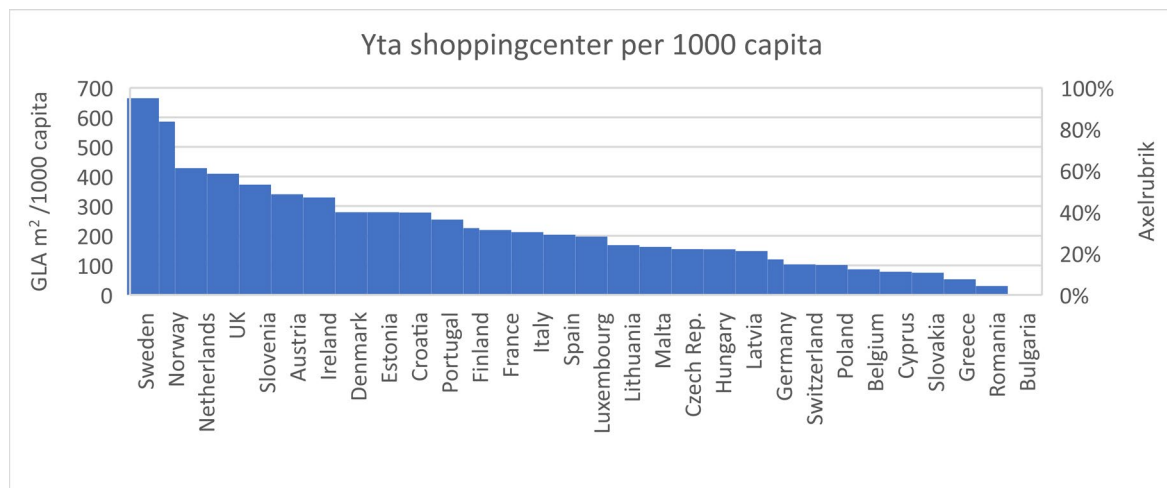
5.3.3 Konsten att vara platseffektiv

Det finns många exempel på hur städer har brett ut sig på olika platser och vissa städer har använt sig av mer yta än andra. Ett exempel är staden Atlanta i USA och staden Barcelona i Spanien. Båda städer har likvärdig befolkningsmängd, men Atlanta använder sig av betydligt mer yta, vilket kan ses av Figur 5 nedan. Bilden är skalenlig.



Figur 5: Illustration av städers utbredning. En jämförelse mellan Atlanta och Barcelona. Källa: Anders Larsson, SLU.

Det är inte bara allmännyttiga bostäder och sjukhus som nyttjar mark för sina verksamheter. Det har blivit alltmer vanligt att nya shoppingcenterområden byggs utanför tätorters stadskärna. Figur 6 nedan visar hur stor yta shoppingcenter det är per capita i EU. Här har Sverige mest yta per person.



Figur 6: Yta shoppingcenter per capita i EU. Egen bearbetning baserat på data från Eurostat och Energy Economics Group (2014)

Slutsatsen är att innan det blir fråga om exploatering av jordbruksmark bör det föras ett resonemang kring om den yta som är tänkt att nyttjas är rimlig, eller om det går att göra en likvärdig byggnation mer platseffektivt.

5.4. Produktion av livsmedel i Kalmar län

Kalmar läns befolkning är drygt 2 procent av Sveriges befolkning, men länet producerar cirka 25 procent av Sveriges kycklingproduktion och mer än 10 procent av Sveriges mjölk, ägg och nötköttsproduktion (Region Kalmar län, 2019b). Mellan åren 2005 till 2013 utgjorde länets lantbrukare drygt 30 procent av tillväxten inom animalieproduktionen i Sverige. De aktiebolag som finns i branschen ökade sin omsättning med 21 procent mellan åren 2011–2014 (Region Kalmar län, 2019b). Kalmar län har komparativa fördelar i livsmedelsproduktion jämfört med många andra län i Sverige och har även unika förutsättningar att odla grödor i behov av lång växtsäsong och mildt klimat.

5.5. Hållbar växtföljd

Växtföljden är den ordning i vilken olika grödor odlas på samma skifte (Weidow. B., Växtodlingens grunder, 2018) och kan bestå av allt från två grödor upp till åtta grödor, eller mer, beroende på den enskilda gårdens inriktning och förutsättningar. De olika grödorna påverkar varandra i växtföljden när det gäller främst markfysikaliska, markkemiska och markbiologiska faktorer, vilket gör att en enskild gröda kan ha sämre eller bättre påverkan på efterföljande gröda. Detta kallas förfruktsvärde (Weidow. B., Växtodlingens grunder, 2018).

Hur växtföljdens sammansättning ser ut beror i stor uträkning på faktorer som avsättningspotential, lokalt klimat, jordart, förfruktsvärde, ogräs och växtskadegörare. Den sistnämnda faktorn, som kan anses vara den viktigaste, är ofta helt avgörande för med vilken intensitet en specifik gröda kan odlas på samma skifte. Bland växtskadegörare finns en mängd insekter, nematoder och svampsjukdomar som på olika sätt och med olika livscyklar kan reducera skörden för olika grödor på kort och lång sikt om grödan återkommer för tätt i växtföljden.

I Tabell 2 redovisas minsta rekommenderade intervall med vilken en specifik gröda bör odlas för att inte problemen med växtskadegörare skall öka i stor omfattning. Här kan konstateras att det är de grödor som är avsedda för direkt humankonsumtion som potatis, bönor och ärtor som har de längsta intervallen vilket innebär att denna odling kräver stor areal för att långsiktigt fungera och vara hållbar. Vid ökade problem med växtskadegörare och ogräs som kan knytas till en alltför snäv växtföljd minskar i regel avkastningen och behovet av kemisk och mekanisk bekämpning ökar vilket leder till försämrad lönsamhet i odlingen och en ökad miljöbelastning.

I Kalmar län finns det naturliga förutsättningar för både animalieproduktion med tillhörande grovfoderodling och bete och för specialgrödor som bönor, lök, ärtor och potatis vilket i många fall ger växtföljder med god marginal i odlingsintervallerna och därmed en mer hållbar odling. Vall är en bra avbrottsgröda i många växtföljder och lagrar även in mer kol i marken än andra grödor vilket leder till att bördigheten och bearbetbarheten bibehålls.

Tabell 2. Minsta rekommenderade intervall för grödor.

Gröda	År intervall
Potatis	4–6
Sockerbetor	4–5
Raps	4–6
Bönor*	5–7
Ärtor*	6–7
Lök	6–7
Klöver/Gräs	3
Vete/Korn	2–3
Havre	3

*Högre intervall vid odling av andra baljväxter

Mycket talar för att humankonsumtionen och efterfrågan på olika bönor som proteinkälla kommer att öka ytterligare i Sverige. Eftersom huvuddelen av de svenskodlade bönorna odlas i Kalmar län kommer arealbehovet i de växtföljder som innehåller bönor att öka.

I ett framtida klimatscenario kan intervallen i växtföljderna komma att öka eftersom många skadegörare gynnas av ett varmare och fuktigare klimat med längre växtsäsonger vilket i sådana fall skulle öka behovet av areal ytterligare.

För att åskådliggöra arealbehovet i växtföljden följer ett exempel på svensk matpotatis. Uppgifterna är hämtade från jordbruksverkets sammanställning 2019 och avser växtodlingsåret 2017. Observera att i exemplet är inte behovet av potatis till förädlade livsmedel eller till industri/stärkelsepotatis medräknat. Ca 90 procent av den konsumerade matpotatisen odlas i Sverige men i exemplet räknas med 100 procent.

- I Sverige konsumerar vi 49,7 kg potatis per invånare (2017) vilket motsvarar 466 766 ton potatis. (Jordbruksverket, 2019c)
- Den svenska odlingen av matpotatis avkastade i genomsnitt 30 840 kg/ha (2017) vilket ger en potatisareal på 15 135 ha. (Jordbruksverket, 2019d)
- Vid en växtföljd på 5 år blir det totala arealbehovet för att kunna odla denna mängd potatis ca. 75 700 ha.
- Om odlingsförutsättningarna förändras till följd av ett förändrat klimat och växtföljden behöver utökas till 8 år blir istället arealbehovet 121 000 ha, en ökning med över 45 000 ha.
- År 2015 var åkermarksarealen i Kalmar län 120 309 hektar (SCB, 2019a). Alltså skulle i stort sett all åkermark i Kalmar län behövas för att producera potatis till Sveriges nuvarande befolkning om vi skulle ha ett framtida klimat med krav på 8 års växtföljd. (Dock skulle inte all åkermark i länet kunna ingå i en växtföljd med potatis eftersom det inte är rätt odlingsförutsättningar för potatis i hela länet.)

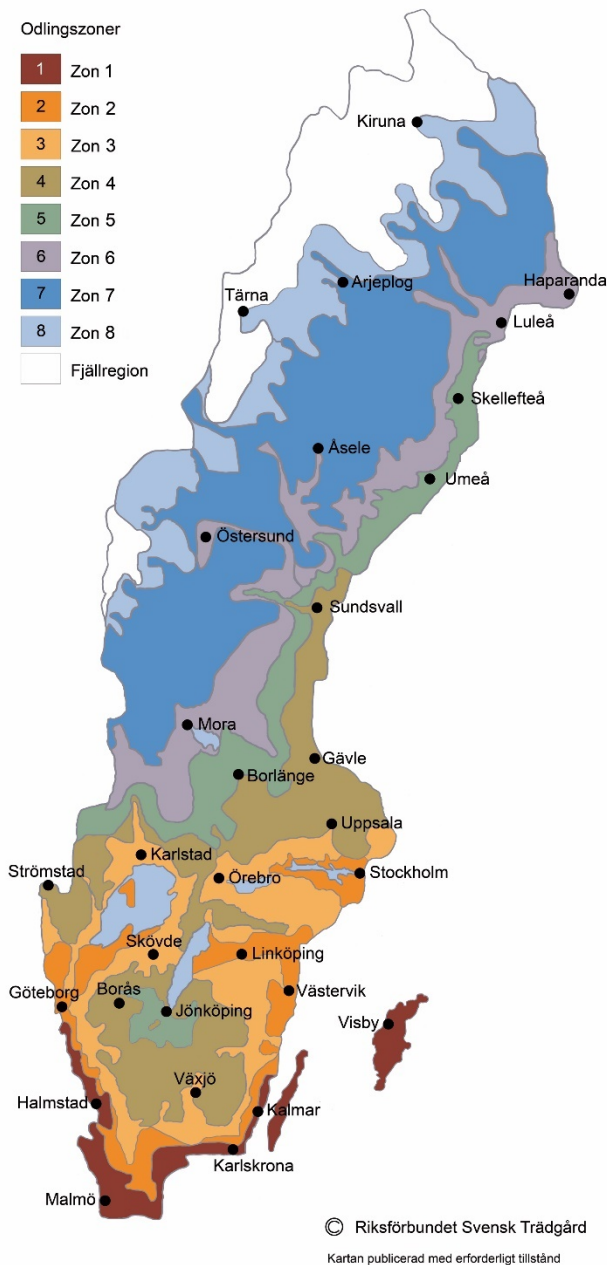
5.6 Konsekvenser av exploatering för närliggande jordbruksmark

Förståelsen för att närliggande jordbruksmark påverkas negativt vid en exploatering är viktigt att känna till av plantekniska skäl. Stadsnära åkermark blir mindre brukningsvärd för lantbrukare eftersom det gäller särskilda regler för luktstörning, buller, spridning av gödsel och växtskyddsmedel när det sker inom detaljplanelagt område och nära bostäder. Detta betyder att när mindre brukningsvärd jordbruksmark tas i anspråk som ligger intill brukningsvärd mark, kan den brukningsvärda marken på sikt tappa sitt brukningsvärde och hamna i riskzonen för exploatering också, om exploateringen innebär att bostäder kommer närmare.

5.7 Växtodlingszoner

Sverige är uppdelat i olika odlingszoner (se Figur 1), vilket betyder att olika regioner har olika bra förutsättningar att odla olika grödor. Kalmar län har odlingszon 1 på Öland och vid kusten och odlingszon 2–3 i delarna som ligger mer i inlandet. Odlingszon 1 innebär bäst odlingsförutsättningar i landet.

Svensk Trädgårds Zonkarta över Sverige



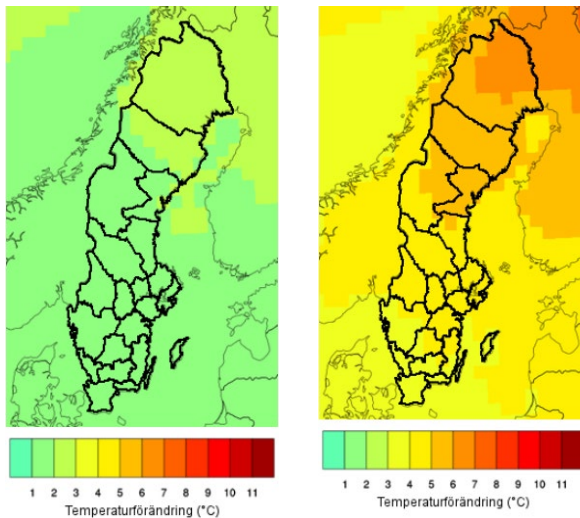
Figur 7: Karta över odlingszoner i Sverige från Riksförbundet Svensk Trädgård. Bilden är publicerad med erforderligt tillstånd.

6. Historiskt och potentiellt framtida klimat i Kalmar län

SMHI har tagit fram kartmaterial för olika framtida klimatscenarier och i denna rapport presenteras några olika exempel för två klimatscenarier som båda är baserade på modeller för strålningsdrivning. Dessa modeller utgår från antaganden om vad en förstärkning av växthuseffekten kommer att leda till i framtiden. Den ena modellen som valts ut kallas RCP2,6 (låg) och den andra kallas RCP8,5 (hög). Den låga visa resultatet av en kraftfull klimatpolitik lik målen i klimatavtalet från Paris. Den höga däremot visar resultatet av ökade utsläpp som ligger närmast dagens verkliga utsläpp (SMHI, 2020a).

6.1 Medeltemperatur

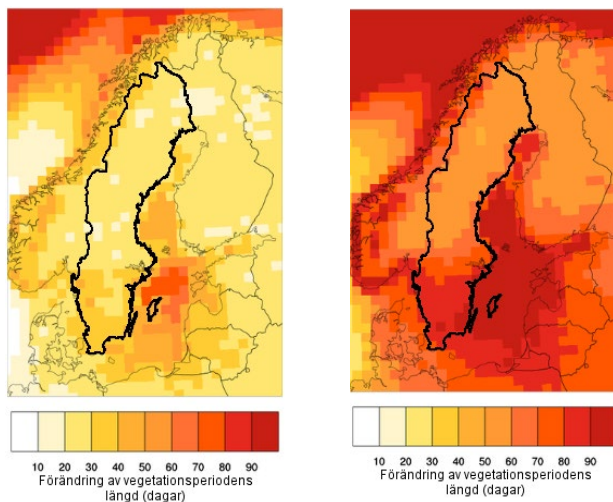
Enligt SMHI kan Kalmar län om 80 år antingen ha ca 2 grader varmare medeltemperatur (låg RCP2,6) eller ca 4 grader varmare medeltemperatur (hög RCP8,5).



Figur 8: Förändring av årsmedeltemperatur i perioden 2071–2100 i förhållande till år 1971–2000. Till vänster: låg RCP2,6 och till höger: Hög RCP8,5. Källa SMHI.

6.2 Vegetationsperiodens längd

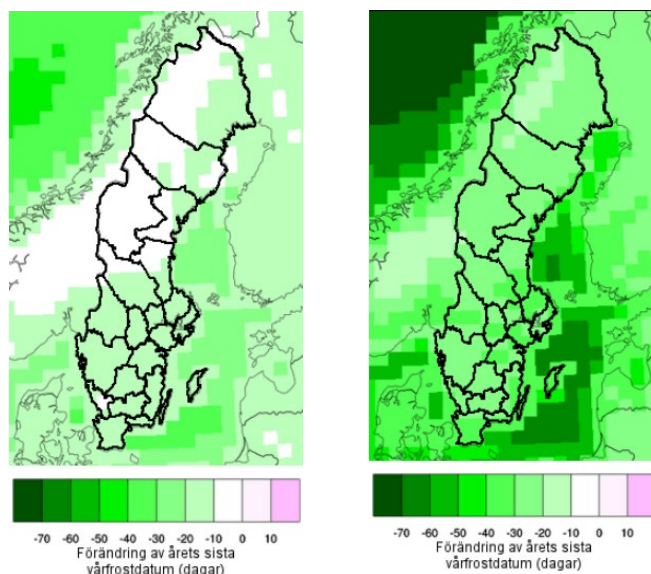
Enligt SMHI kan Kalmar län om 80 år antingen ha ca 20–30 dagar längre vegetationsperiod (låg RCP2,6) eller ca 80–90 dagar längre vegetationsperiod (hög RCP8,5).



Figur 9: Förändring av vegetationsperiodens längd i perioden 2071–2100 i förhållande till år 1971–2000. Till vänster: låg RCP2,6 och till höger: Hög RCP8,5. Källa SMHI.

6.3 Förändring av sista vårfrostdatum

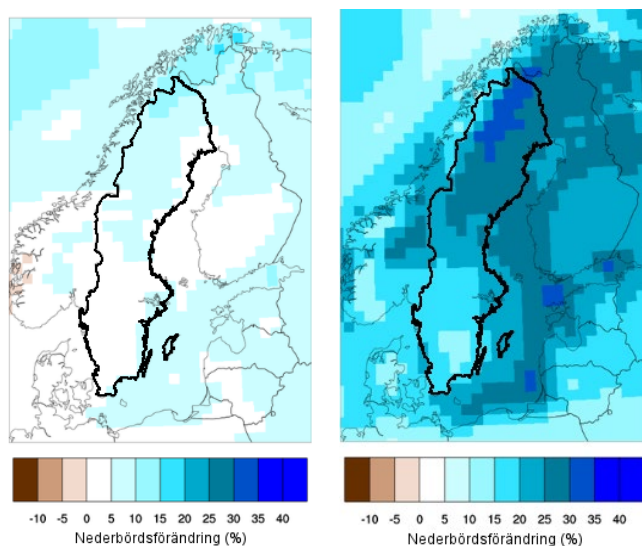
Enligt SMHI kan Kalmar län om 80 år antingen ha ca 10–20 dagar tidigare sista vårfrostdatum (låg RCP2,6) eller ca 30–40 dagar tidigare sista vårfrostdatum (hög RCP8,5).



Figur 10: Förändring av sista vårfrostdatum i perioden 2071–2100 i förhållande till år 1971–2000. Till vänster: låg RCP2,6 och till höger: Hög RCP8,5. Källa SMHI.

6.4 Nederbörd

Enligt SMHI kan Kalmar län om 80 år antingen ha ca 0–5 procent mer nederbörd (låg RCP2,6) eller ca 10–15 procent mer nederbörd (hög RCP8,5). Nederbörden förväntas öka under alla årstiden men på vintern förväntas störst nederbördsökningar, dock förväntas nederbörden under sommaren i södra Sverige i stort vara oförändrad (SMHI, 2020b)



Figur 11: Förändring av nederbörd i perioden 2071–2100 i förhållande till år 1971–2000. Till vänster: låg RCP2,6 och till höger: Hög RCP8,5. Källa SMHI.

Slutsatsen av dessa resultat är att Kalmar län sannolikt kommer att få en längre växtodlingssäsong, mer nederbörd totalt, men mindre nederbörd på sommaren, ett tidigare sista frostdatum och sannolikt varmare vintrar med mindre tjäle.

6.5 Framtida odlingsförutsättningar i ett förändrat klimat

6.5.1 Potential för odling av mer värmekrävande grödor

Ett varmare klimat med en längre växtsäsong ger förutsättningar för odling av grödor i Sverige som historiskt sett odlats på varmare breddgrader. Det är främst förlängningen av växtsäsongen som möjliggör att dessa grödor hinner växa till mogen skörd innan vintern. Det kustnära odlingsarealerna i Kalmar län tillhör de mest gynnsamma i Sverige för grödor med krav på lång växtsäsong, dels på grund av havets utjämnande effekt på temperaturen, dels för att andelen lättare jordar som värms upp fortare är större i länet än i övriga landet. Som exempel är odlingen av bruna, vita och svarta bönor nästan helt förlagd till Öland eftersom ovan nämnda faktorer uppfylls där.

6.5.2 Odling vid torra förhållanden

De senaste två åren (2018–2019) har Kalmar län haft torra somrar som haft negativa effekter på skördenivåer. De lantbrukare som har haft bevattningsdammar har klarat sig bättre. Vid ett framtida klimat med längre torrperioder kan bevattningsdammar bli en nödvändighet och då är det nödvändigt att jordbruksareal har en bra arrondering, med korta avstånd mellan skiftesarealerna.

7. Vägledning: Checklista inför exploatering av jordbruksmark

Att exploatera jordbruksmark är reglerat av 3 kap 4§ Miljöbalken, vilket tas upp i Kapitel 3.1.1 i denna rapport. Där ingår tre aspekter som behöver bedömas innan jordbruksmark får exploateras. Om inte detta genomförs på rätt sätt kan detaljplanen/bygglövet överklagas. Se mer information om detta i kapitel 3 i denna rapport.

7.1 Steg 1 – Uppfyll kraven i miljöbalken

Jordbruksverket har genom en enkätundersökning kommit fram till att många kommuner och länsstyrelser har stora brister i sina översiktsplaner och detaljplaner avseende att uppfylla 3 kap 4 § MB. Genom att följa checklistan nedan kan handläggare på kommuner försäkra sig om att lagkravet uppfylls.

7.1.1 Genomför en bedömning av följande frågor

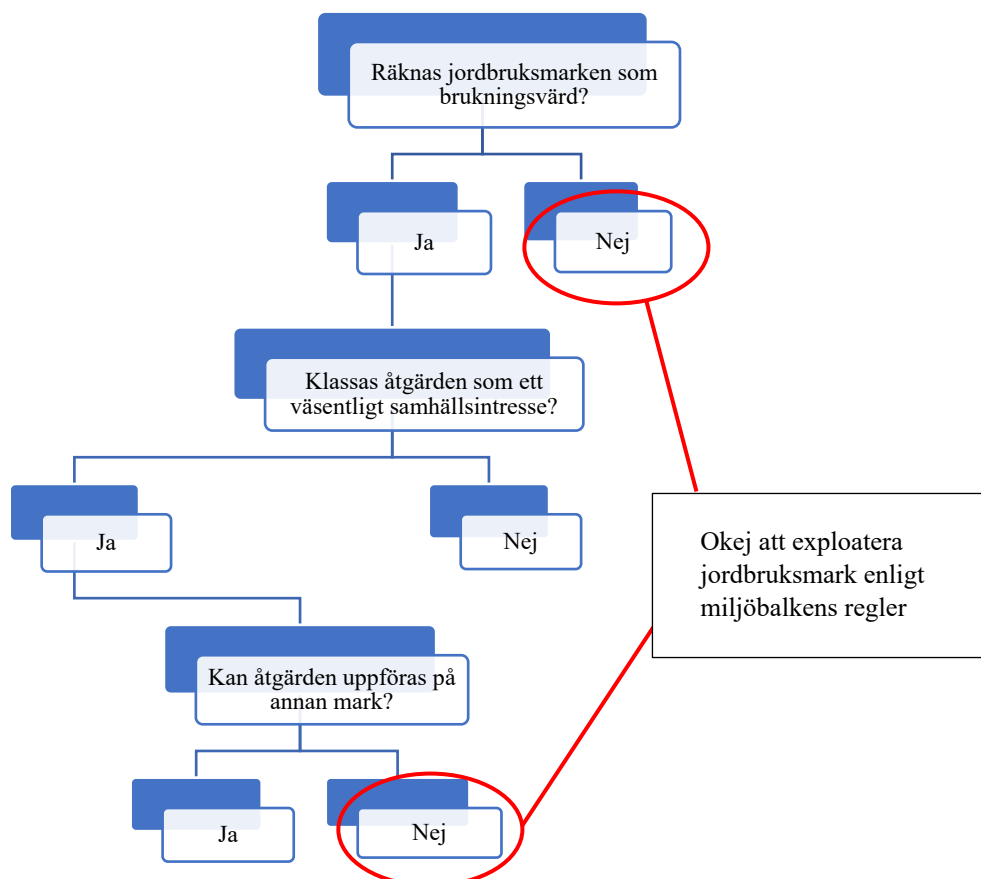
Punkt 1, innebär det som planeras/byggs att jordbruksmark tas i anspråk?

Punkt 2, är det som planeras/byggs av väsentligt samhällsintresse?

Punkt 3, har det gjorts en lokaliseringsprövning med alternativ där inte jordbruksmark tas i anspråk?

7.1.2 Kom fram till en slutsats

Figur 12 nedan visar arbetsgången som ska genomföras innan ett beslut om exploatering av jordbruksmark kan ges.



Figur 12: Arbetsgång för att hantera krav enligt Kap. 3 § 4 MB

7.3 Steg 3 – Vägledning utöver lagstiftning

Då Kalmar län genom åren redan har förlorat stora arealer av jordbruksmark är det av yttersta vikt att inte exploatera mer jordbruksmark än nödvändigt. En av de viktigaste aspekterna att ta hänsyn till i detta fall är att inte exploatera produktiv (brukningsvärd) åkermark men även om jordbruksmark bedöms som mindre brukningsvärd i dagsläget kan den bli mer brukningsvärd i framtiden i och med ett förändrat klimat. Utgångspunkten bör därför alltid vara att hushålla med denna resurs.

Exempel på avvägningar i planeringsprocessen:

- Prioritera alltid att utnyttja redan exploaterad mark i första hand.
- Ha en långsiktig stadsplanering som inte designas till att växa ut mot oexploaterade områden.
- Var platseffektiv och nyttja så liten yta som möjligt.
- Ställ krav på industrier och företag att ta fram ritningar där de har optimerat användningen av yta.

8. Vägledning: Bedömning av aktuell jordbruksmark

I detta kapitel finns fördjupad information om jordbruksmarkens ursprung, egenskaper och produktionsförutsättningar samt underlag att bedöma jordbruksmarkens brukningsvärde.

Utgångspunkten för denna bedömning har varit att se allt ifrån ett övergripande perspektiv där brukandet i dagsläget inte är i störst fokus, utan platsens beskaffenhet vad gäller modermaterial och lokalisering har ansetts vara mer viktigt. Fokus har varit långsiktig hushållning med jordbruksmark och framtida generationers behov.

8.1 Definition av åker och betesmark

Jordbruksmark är samlingsnamn för åker- och betesmark. Åkermark är den mark som går att plöja, används för växtodling och brukas varje år. I motsats till åkermark är betesmark permanent beväxt med gräs, örter eller hävdad ljung som är lämplig som foder. Skötsel av betesmarker sker av betande djur, avslagning eller putsning (Jordbruksverket, 2019a).

Åkermark kan användas för odling av livsmedel, foder till djur och energigrödor. Det är markkemiska, markbiologiska och markfysikaliska egenskaper, som till exempel jordart och pH-värde, som avgör vilka grödor som lämpliga att odla på åkermarken.

8.2 Faktorer för brukningsvärd åkermark

Följande avsnitt tar upp de viktigaste aspekterna att ta hänsyn till i bedömningen om en jordbruksmark ska klassas som brukningsvärd.

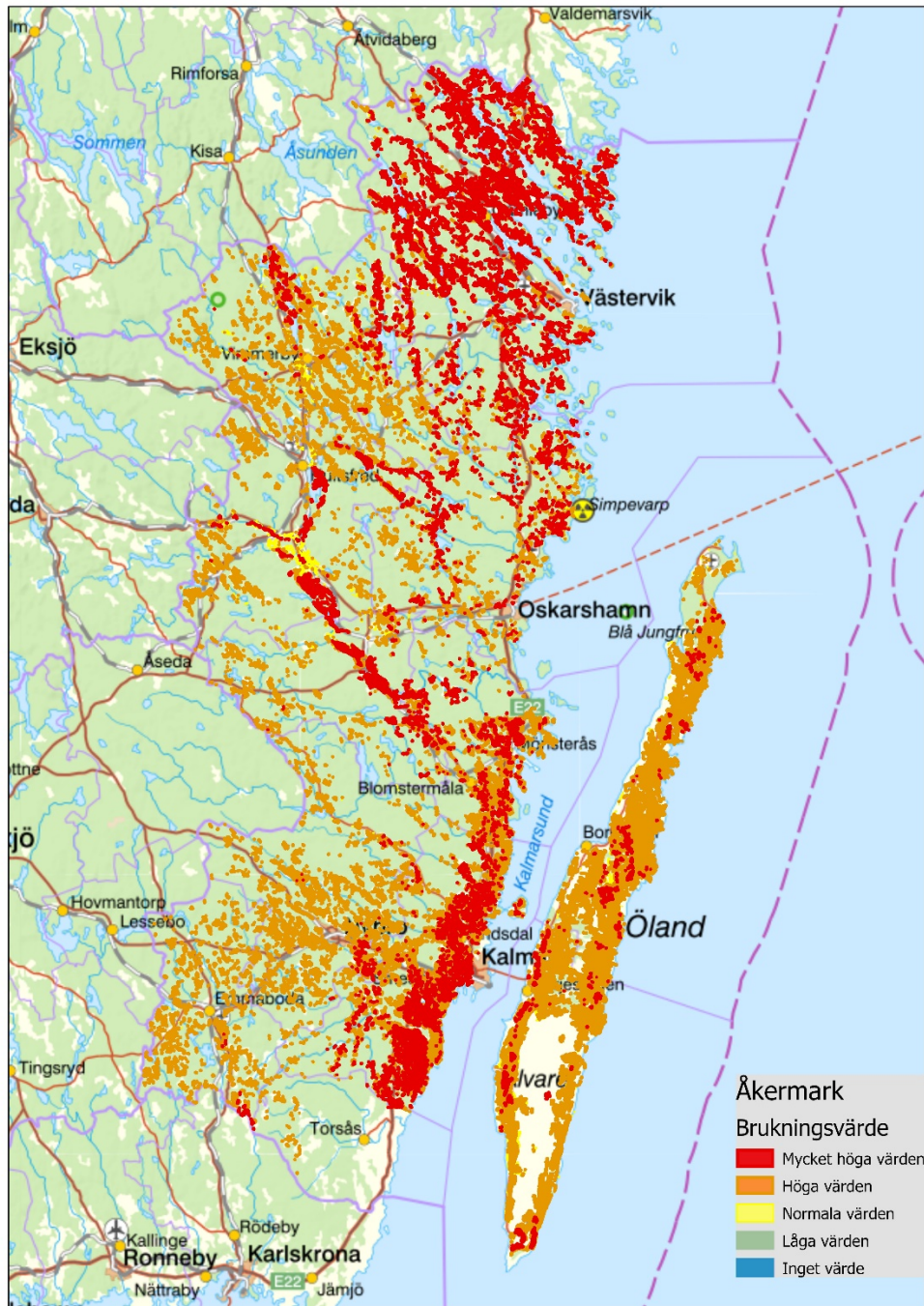
8.2.1 Jordarternas ursprung och egenskaper

Det finns två huvudgrupper av jordarter i Sverige, minerogena- och organogena jordarter. Den minerogena jordarten morän bildades under istiden genom vittring och sönderdelande av berg. Moränen fick då ett innehåll av olika kornstorlekar och benämns även vara en osorterad jordart. Sedimentär är en annan minerogen jordart som bildades av smältvattnet efter istiden. Vattnets hastighet gjorde att kornstorlekarna sorterades och därför tillhör sedimentär en sorterad jordart. De organogena jordarterna har bildats genom nedbrytning av organiskt material, torv är ett exempel på en sådan jordart (Sveriges lantbruksuniversitet, 2019).

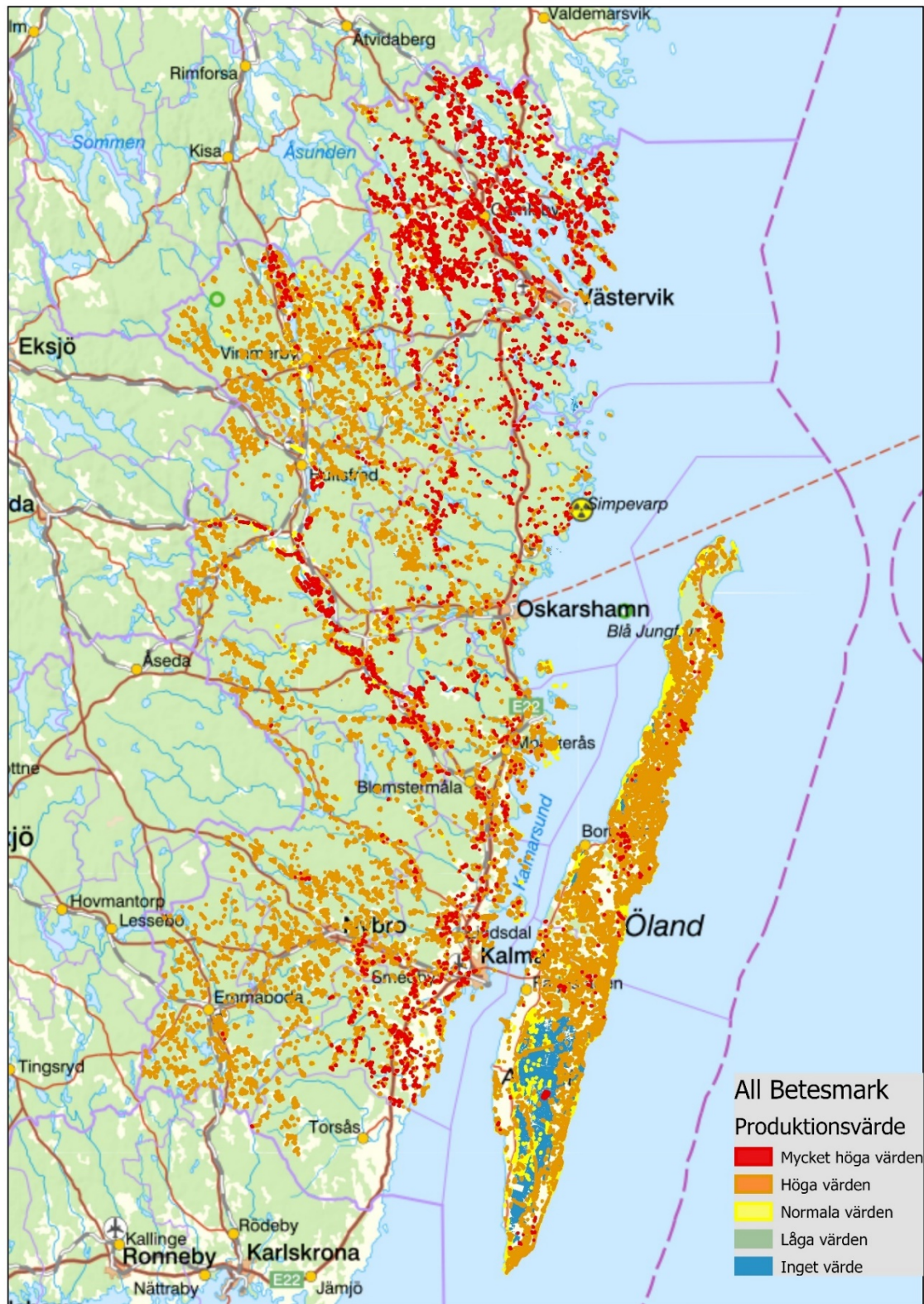
Morän är Sveriges och även länets vanligaste jordart. I Kalmartrakten och på Öland är det främst moränlera som är vanligt. På Öland är kalkinnehållet också högt i marken. Morän innehåller olika mängd sten och kan vara lerig, sandig, moig, mjällig. Stenigheten kan försvåra odlingen på marken vilket gör att fält med stora sten och block oftast används till skogsbruk eller betesmarker. En fördel med morän är att den innehåller alla kornstorlekar. Om den innehåller mycket fint material kan den ha en bra vattenhållande förmåga och växtnäringshållande egenskaper. Moränlera har en lerhalt på 15–20 procent och brukar tillhöra de bördigaste åkerjordarna då de ger grödorna bra förutsättningar att bilda stort rotsystem och ta upp vatten samt har god näringshållande förmåga (Fogelfors, 2016).

8.2.2 Värdering av olika jordarters brukningsvärde

Tabell 5, som återfinns i Bilaga 3, visar en detaljerad bedömning av brukningsvärde hos olika modermaterial (jordarter). Tabellen ligger till grund för det kartmaterial som Länsstyrelsen i Kalmar tillhandahåller. Syftet är att visa på blocknivå vilka områden som har mycket höga-, höga- eller normala brukningsvärden. Observera dock att denna aspekt inte ska anses som avgörande för bedömningen, men ge en bra indikation på vad som är mer eller mindre brukningsvärt. Figur 14 och Figur 15 nedan visar en bedömning av brukningsvärde för åker- respektive betesmark.



Figur 14: Brukningsvärde av åkermark. Denna bedömning baseras endast på modermaterialen (jordarten) och ska endast ses som en initial bedömning som behöver utvecklas mer i detalj. I denna aspekt bedöms jordarten vara brukningsvärd om den har normala-, höga- och mycket höga värden. Kartunderlaget är framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar län, baserat på underlag från Lantmäteriet, Jordbruksverket, Sveriges Geologiska Undersökning och Hushållningssällskapet Kalmar Kronoberg Blekinge.



Figur 15: Brukningsvärde av betesmark. Denna bedömning baseras endast på modermaterialet (jordarten) och ska endast ses som en initial bedömning som behöver utvecklas mer i detalj. I denna aspekt bedöms jordarten vara brukningsvärd om den har normala-, höga- och mycket höga värden. Kartunderlaget är framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar län, baserat på underlag från Lantmäteriet, Jordbruksverket, Sveriges Geologiska Undersökning och Hushållningssällskapet Kalmar Kronoberg Blekinge.

8.2.3 Arrondering

Bra arrondering innebär att fälten inom en brukningsenhet ligger samlade och nära brukningscentrum och i motsats innebär en dålig arrondering att fälten är utspridda över ett större geografiskt område och delar av eller hela brukningsenheten ligger långt från brukningscentrum. Eftersom ägandet av jordbruksmark varierar över tid och brukningscentrum kan rivas och byggas upp på ny plats bör frågan om arronderingens påverkan på den enskilda jordbruksmarkens brukningsvärde beaktas med försiktighet. Ett område med flera brukningsenheter och flera fält av mindre storlek kan därför i ett framtida perspektiv få en bra arrondering.

Eftersom det i Kalmar län finns ett varierande jordbrukslandskap med skogs- mellan- och slättbygder råder det olika förutsättningar för en specifik brukningsenhet och dess arrondering. Detta gör att arronderingsförhållandena bör bedömas utifrån en lokal landskapsbild och inte fastslås på länsnivå.

8.2.4 Fältets form

Fältets form och storlek har betydelse för odlingens effektivitet. Ett stort rektangulärt fält där lantbrukaren kan köra långa raka drag med få vändningar ökar effektiviteten och minskar energiförbrukningen. Motsatsen är mindre fält med oregelbunden form och med odlingshinder som åkerholmar, el- och telefonstolpar eller byggnader vilket medför en lägre effektivitet och ökad energiförbrukning. Vid kilar och så kallade vändtegar där maskiner vänder i fältet bildas överlapp vilket ökar markpackningen och förbrukningen av insatsvaror som utsäde, gödning och växtskyddsmedel. Med modern utrustning i form av GPS med autostyrning och olika typer av sektionsavstängning på bland annat såmaskiner, gödningspridare och växtskyddsprutor kan man drastiskt minska överlappning och onödig förbrukning av insatsvaror och därmed upprätthålla en relativt hög effektivitet även i mindre och oregelbundna fält. Vid radodlade grödor (t.ex. majs, lök, bönor) är nyttan av rektangulära fält utan kilar extra stor eftersom dessa grödor medför ett större antal överfarter med specialiserade maskiner.

8.2.5 Biologisk mångfald på åkermark

Miljömålet ett rikt odlingslandskap syftar bland annat till att värna den biologiska mångfalden i jordbrukslandskapet som från olika håll anses vara hotad av ett produktionseffektivt lantbruk med en stor andel monokulturer. En monokultur inom jordbruket kan i praktiken bestå av ett stort fält utan odlingshinder med en gröda som hålls fri från ogräs och där möjligheten för många arter att skapa sig livsrum, föda och skydd begränsas. På mindre och oregelbundna fält med odlingshinder blir andelen biotoper som utgörs av kantzoner och åkerholmar större i förhållande till den odlade ytan vilket minskar monokulturen. Här finns därför en tydlig målkonflikt mellan markens produktionsvärde och värde för biologisk mångfald vilka båda påverkar markens brukningsvärde.

8.3 Faktorer för brukningsvärd betesmark

Betesmarker är dels viktiga resurser för köttproduktion och livsmedelssäkerhet, dels för bevarandet av växtarter med höga naturvärden.

8.3.1 Foder genom bete

Ur ett produktionsperspektiv är det viktigt att de beten som bevaras har ett högt fodervärde. Det är viktigt för att kunna bibehålla hållbar produktion av kött från naturbeten. Dock är det ofta så att de beten som avkastar mycket foder kanske inte är de arealer som har bäst artrikedom.

8.3.2 Biologisk mångfald på betesmark

Magra betesmarker som inte har ett högt produktionsvärde har ofta istället en stor artrikedom och är viktig för den biologiska mångfalden. För att dessa värden ska bevaras för framtiden måste markerna frekvent betas. Vissa djurslag är bättre än andra på att gynna till exempel blomarter. Nötkreatur betar inte lika hårt som hästar och får gör till exempel. I hagar där nötkreatur betar återfinns därför ofta många arter av örter och blommor.

Om en betesmark inte har betats på länge och artrikedomen börjar sina betyder inte det att marken har förlorat sitt värde. Örter och blommors fröer kan överleva i jorden i 50–100 år beroende på art. Alltså kan en betesmark återfå sina värden om de tas i bruk igen med rätt brukningsmetoder.

I betesmarker återfinns ofta biotoper som fungerar som habitat för olika djurarter. Pollinatörer gynnas också av betesmarker då de inte utsätts för växtskyddsmedel som de kan göra på åkermarker.

8.3.3 Kulturlandskap

Sveriges miljömål nämner bland annat vikten av att bevara kulturlandskapet, för biologisk mångfald, rekreation och turism. En brukad jordbruksmark, framförallt med mindre oregelbundna skiften är viktiga för denna aspekt.

8.4 Bedömning av brukningsvärde och klassning av jordbruksmark

Tabell 3 nedan visar en generell bedömning av jordbruksmarkens brukningsvärde baserat på jordart. Här illustreras också hur bedömningen förändras vid ett förändrat klimat. I kapitel 12.1, Tabell 5, finns en mer detaljerad bedömning av jordbruksmarkens värde i nuvarande klimat och nuvarande jordbrukssystem.

Tabell 3: Översiktlig bedömning av brukningsvärde för jordbruksmark. Bedömningen är framtagen av växtodlingsrådgivare vid Hushållningssällskapet Kalmar Kronoberg Blekinge.

Faktor	Mycket höga värden	Höga värden	Normala värden
Jordart, nutida växtföljder med spannmål, trindsäd, oljeväxter och vall	Sedimentära jordarter med varierande lerhalt. Silt- och finsandjordar med högre kapillära egenskaper.	Sedimentära jordarter med varierande silt- och finsandhalter. Moränjordar med varierande lerhalt. Organogena jordar med kärrtorv.	Moränjordar med varierande grus- och sandhalter. Organogena jordar med mosstorv eller gytta.
Jordart, framtida växtföljder i ett förändrat klimat med för Sverige nya grödor.	Morän- och sedimentära jordar med hög dräneringsförmåga (vid ökad nederbörd). Värmehållande jordar med varierande grus- och sandhalter (för nya grödor med krav på lång växtsäsong).	Sedimentära jordarter med varierande silt- och finsandhalter. Moränjordar med varierande lerhalt. Organogena jordar med kärrtorv.	Sedimentära jordar med högre lerhalter som kräver kalla vintrar för brukbarheten (vid milda vintrar). Organogena jordar med mosstorv eller gytta.
Fältstorlek och fältform med avseende på produktionsekonomi	Över 5 ha, rektangulär form.	Över 1 ha i anslutning till andra fält, rektangulär- eller kilform.	Avgränsade fält mindre än 1 ha, oregelbunden form med åkerholmar.
Fältstorlek och fältform med avseende på biologisk mångfald och kulturvärden	Upp till 1 ha, oregelbunden form och med åkerholmar. Mosaiklandskap med varierade ägoslag.	1 till 5 ha i anslutning till andra fält, rektangulär- eller kilform.	Över 5 ha med rektangulär form utan åkerholmar.

8.4.1 Viktiga följdfrågor

- Kommer exploatering av denna mark leda till att intilliggande brukningsvärd jordbruksmark blir mindre brukningsvärd? (Att det införs begränsningar i brukandet på grund av närhet till bebyggelse?)
- Är marken tålig för klimatförändringar?
 - Är marken naturligt torktålig?
 - Tål marken naturligt hårt regn? (Genomsläpplig? Väl dränerad?)

- Har marken hög mullhalt? (Sinande resurs som har vattenhållande egenskaper och som ger bra skördar).
- Behövs marken för att upprätthålla hållbara växtföljder med framtida grödor?
- Är marken tillräckligt högt belägen för att klara ev. framtida översvämningar/höjda havsnivåer? 2,8 meter eller högre (Byggnadsteknisk)? Är jordarten lämplig för byggnationer?

9. Avslutande kommentarer

Exploatering av jordbruksmark och bedömningen av dess brukningsvärde är ett komplext ämne som har många faktorer att ta hänsyn till. I denna rapport har fokus varit på blocknivå (jordart, fältets form, arrondering) och omgivande förutsättningar (närhet till andra fält, brukningscentrum, biologisk mångfald etc.).

En av kommunerna i länet skrev att de behöver kunna exploatera jordbruksmark för att kunna utveckla landsbygden. Detta är en aspekt som inte har lyfts i denna rapport men som är viktig. För att brukningsvärd åkermark och betesmark ska bevaras krävs att människor är villiga att bo och verka på landsbygden. I de fall då en ansökan om bygglov kommer in för en bostad i närheten av brukningsvärd jordbruksmark på landsbygden, kanske den byggnationen ändå bör klassas som ett väsentligt samhällsintresse.

Referenser

Fogelfors, H. (2016). *Vår mat*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur AB.

Boverket (2019a). Plan- och bygglagstiftningens utveckling. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/lag--ratt/plan--och-bygglagsstiftningens-utveckling/> Hämtad 2020-01-07.

Energy Economics Group (2014) – Shopping centre GLA per 1000 capita, <https://eeg.tuwien.ac.at/commonenergy/gla-per-capita-shopping-center> [2020-02-27]

Jordbruksverket (2019a). *Det här är SAM-ansökan* <https://nya.jordbruksverket.se/stod/lantbruk-skogsbruk-och-tradgard/sam-ansokan-och-allmant-om-jordbrukarstoden/det-har-ar-sam-ansokan> [2019-11-15]

Jordbruksverket (2019b) Basfakta om svenskt jordbruk, <http://www.jordbruksverket.se/statistik/statistikomr/jordbruksstatistisksammanstallning/basfaktaomsvensktjordbruk.4.116e9b9d159b31e6cb936b4a.html> [2020-01-10]

Jordbruksverket (2019c) Jordbruksstatistik i siffror 2019 – Kap. 17. Konsumtion av livsmedel, <http://www.jordbruksverket.se/download/18.26abb9db16b94164c6c44fef/1561635307984/Kapitel%2017%20Konsumtion%20av%20livsmedel.pdf> [2020-02-26]

Jordbruksverket (2019d) Jordbruksstatistik i siffror 2019 – Kap. 4 Skördar, <http://www.jordbruksverket.se/download/18.26abb9db16b94164c6c44bb6/1561635190486/Kapitel%204%20Skördar.pdf> [2020-02-26]

Jordbruksverket (2018a) Regeringsuppdrag att redovisa miljömålsprojekt om exploatering av jordbruksmark, <https://dengodajordense.files.wordpress.com/2020/02/regeringsuppdrag-jordbruksverket-redovisa-arbete-med-jordbruksmark.pdf> [2020-02-24]

Jordbruksverket (2017a), Exploatering av jordbruksmark 2011–2015, Rapport 2017:5, Miljöanalysenheten, G. Lindeberg, T. Edman, J. Moström, S. Svanström, <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.2e0f9f621636c8440272a4a0/1528447797593/Exploatering%20av%20jordbruksmark%202011-2015.pdf> [2020-01-09]

Jordbruksverket (2013) Väsentligt samhällsintresse? Jordbruksmarken i kommunernas fysiska planering, https://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_rapporter/ra13_35.pdf [2020-02-24]

Länsstyrelsen Skåne, (2017), Rättsfallssammanställning – avgöranden på jordbruksmark, Enheten för samhällsplanering, <https://dengodajordense.files.wordpress.com/2020/02/rev-1-pm-rc3a4ttsfallssammanstallning-jordbruksmark-.pdf> [2020-02-25]

SCB (2019a) Markanvändningen i Sverige, sjunde utgåvan, https://www.scb.se/contentassets/eaa00bda68634c1dbdec1bb4f6705557/mi0803_2015a01_br_mi03br1901.pdf [2020-01-07]

SGU (2020) Jordartskartan jordarter 1:25000 1:100000, <https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-jordarter-25-100.html> [2020-02-27]

SMHI (2020a) Klimatscenarier – Om analysen, <https://www.smhi.se/klimat/framtidens-klimat/klimatscenarier/info/haag> [2020-02-26]

SMHI (2020b) Nederbörd – så blir framtiden, <https://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/klimatindikator-nederbord-1.2887> [2020-02-26]

SOU (2014:50), Med miljömålen i fokus – hållbar användning av mark och vatten, Statens Offentliga Utredningar, Delbetänkande av Miljömålsberedningen, Stockholm 2014,
<https://www.regeringen.se/49bba7/contentassets/f759d1482b3b43e3aa4a2ced36f37187/med-miljomalen-i-fokus--hallbar-anvandning-av-mark-och-vatten-sou-201450> [2020-01-10]

Sveriges lantbruksuniversitet (2019). *Jordart*. Tillgänglig: <https://www.slu.se/miljoanalys/statistik-och-miljodata/miljodata/webbtjanster-miljoanalys/markinfo/markinfo/markprofil/jordart/> [2019-11-22]

Sveriges Miljömål (2017a), Ett rikt odlingslandskap – saker kommuner kan göra,
<http://www.sverigesmiljomal.se/stod-och-rad-i-miljoarbetet/ett-rikt-odlingslandskap---saker-kommuner-kan-gora/> [2020-02-27]

Sveriges Miljömål (2017b), Ett rikt växt- och djurliv – saker kommuner kan göra,
<http://www.sverigesmiljomal.se/stod-och-rad-i-miljoarbetet/ett-rikt-vaxt--och-djurliv---saker-kommuner-kan-gora/> [2020-02-27]

Regeringskansliet (2018) Handlingsplan Agenda 2030,
<https://www.regeringen.se/49e20a/contentassets/60a67ba0ec8a4f27b04cc4098fa6f9fa/handlingsplan-agenda-2030.pdf> [2020-02-26]

Regeringskansliet (2017) En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet- Regeringens handlingsplan,
https://www.regeringen.se/49192c/contentassets/13f0fe3575964442bc51816493165632/handlingsplan_lms_1702072.pdf [2020-02-26]

Regeringens proposition

<file:///C:/Users/HS736/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/9P10DDZY/en-livsmedelsstrategi-for-sverige-fler-jobb-och-hallbar-tillvaxt-i-hela-landet-prop-2016-17-104.pdf>

Region Kalmar län (2019a), Rekordmånga invånare i länet,
<https://www.regionkalmar.se/nyhetslista/rekordmanga-invanare-i-lanet/> [2020-01-09]

Region Kalmar län (2019b), Växande Värde - Livsmedelsstrategi Kalmar län 2016-2015,
<https://regionkalmar.se/Documents/Samarbetsportalen/Regional%20utveckling/Näringsliv/Livsmedel/Livsmedelsstrategi%20för%20Kalmar%20län%202016%20-%202025.pdf> [2020-02-25]

Bilagor

Bilaga 1 – Svar på enkätundersökning

Övergripande frågor
<p>1. Hur kan den övergripande strategin att bevara jordbruksmark sammanfattas?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ En övergripande strategi finns i kommunens översiktsplan enligt: Värdefull odlingsmark bör inte tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar, annat än för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och i anslutning till befintlig bebyggelse. Det jordbruk som idag finns inom kommunen måste ges förutsättningar att fortbestå och utvecklas. ▪ I vår översiktsplan framgår det att exploatering på jordbruksmark ska ha starkt motiv och föregås av prövning av andra alternativa platser.
<p>2. Vad anser kommunen om exploatering av åkermark?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Vi har inte behövt ta ställning till detta i något sammanhang. ▪ Att man bör vara restriktiv. ▪ Värdefull odlingsmark bör inte tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar, annat än för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och i anslutning till befintlig bebyggelse. Det jordbruk som idag finns inom kommunen måste ges förutsättningar att fortbestå och utvecklas. ▪ Ett ex. är att nu när det planeras för en ny sträckning av en väg kommer den att mer gå genom skogsmark än jordbruksmark. ▪ Jordbruksmarken är viktig och frågan beaktas i alla ärenden. måste vägas med framför allt behovet av bostadsförsörjning. I avvägningen är det därför viktigt att bedöma markens odlingsvärde och påverkan på "mark som blir kvar". ▪ En övergripande strategi finns i kommunens översiktsplan enligt: Värdefull odlingsmark bör inte tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar, annat än för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och i anslutning till befintlig bebyggelse. Det jordbruk som idag finns inom kommunen måste ges förutsättningar att fortbestå och utvecklas. ▪ Bör undvikas, men vi har inte så högt bebyggelsetryck att det är några stora konflikter. ▪ Kommunen anser att jordbruksmark i största möjliga mån bör bevaras då jordbruksnäringen är av mycket stor vikt för det lokala näringslivet och för kommunens utveckling. Förutom att jordbruket skapar arbetstillfällen är det även avgörande för att upprätthålla de höga kultur- och landskapsvärdena vilket har stor betydelse för besöksnäringen. ▪ Vi försöker följa den lagstiftning som finns genom MB 3:4 med tillhörande rättsfall. Dock så är det en intressekonflikt mellan bevarandet av jordbruksmark och landsbygdsutveckling, framför allt i en mindre kommun. Det finns ett politiskt tryck att tillåta byggnation på jordbruksmark då det enligt politikens mening är viktigt att prioritera landsbygdsutveckling. ▪ Den nu gällande översiktsplanen (2007) tar bland annat upp de nationella miljö kvalitetsmålen och hur de kommer påverkas av ÖP:s förslag. Ett av miljö kvalitetsmålen är "Ett rikt odlingslandskap" och hanteras genom: "Översiktsplanen anser att åkermark, ängs- och hagmark inte bör tas i anspråk för bebyggelse. Vår kommun ska vara restriktiv med att tillåta exploatering av värdefulla naturbetesmarker. ▪ Politikernas ställningstagande är generellt positiva till utvecklingen av landsbygden, men restriktioner uppstår om marken är brukningsvärd.
<p>3. Hur tillämpas den nationella livsmedelsstrategin i kommunen? (Specifikt den delen som handlar om att öka Sveriges självförsörjningsgrad av livsmedel?)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Inte alls ▪ Okänt ▪ Vet ej. ▪ Kommunen tar höjd för detta i den nya översiktsplanen. ▪ Gröna näringarna är viktiga för kommunen, och vi försöker uppmuntra lokal livsmedelsproduktion på olika sätt. ▪ Vid lämplighetsprövning för åtgärder som är bygglovspliktiga (förhandsbesked) sker ingen övervägning av livsmedelsstrategin. Det är en fråga som inte prövas enligt PBL. ▪ Den tillämpas inte specifikt. Kommunen värdesätter jordbrukets betydelse för det lokala näringslivet - se svar på fråga 2. ▪ Möten, utbildningar, nätverk i enlighet med livsmedelsstrategin. ▪ Saknar svar från dem som strategin berör
<p>4. Hur tillämpas den regionala livsmedelsstrategin i kommunen? (Att Kalmar län ska bli en välkänd livsmedelsregion av högsta klass?)</p>

- Ja, vi använder den som stöd i vårt utvecklingsarbete.
- Okänt.
- Inte alls.
- Kommunen samarbetar med de Gröna näringarna bl a genom olika aktiviteter. Frågan är nära förknippad med kommunens speciella odlingslandskap. Ett "matens hus" i kommunen är ett projekt.
- Den tillämpas inte specifikt. Kommunen värdesätter jordbrukets betydelse för det lokala näringslivet
- Direktkontakt med LRF (livsmedelsproducenterna).
- Möten, utbildningar, nätverk i enlighet med livsmedelsstrategin.
- Saknar svar från dem som strategin berör.
- Vid lämplighetsprövning för åtgärder som är bygglovspliktiga (förhandsbesked) sker ingen övervägning av livsmedelsstrategin. Det är en fråga som inte prövas enligt PBL.
- Gröna näringarna är viktiga för kommunen, och vi försöker uppmuntra lokal livsmedelsproduktion på olika sätt. Lyfta fram lokala smaker och mathantverkare.

5. Vilka samhällsintressen prioriterar kommunen framför skyddet av jordbruksmark?

- Vi har ej behövt ta ställning till detta i något sammanhang.
- Väsentliga samhällsintressen samt ny bebyggelse i anslutning till befintlig bebyggelse när staden/orten växer.
- Ex. där ÖP har pekat ut mark för tätortens expansion.
- Det sker en avvägning där man prövar det allmänna och enskilda intressena. (Enligt PBL 2 kap.)
- Jordbruket är högt värderat i kommunen, men det kan naturligtvis uppstå situationer där det får vika. Viktiga kommunikationer, eller samhällsviktig utveckling inom tätorterna (det finns en del insprängda hagar och åkrar i bebyggelsen). En hälsocentral är ett exempel där en liten åker i ett av samhällena får vika för bebyggelse.
- Avvägningar mellan exploatering eller bevarande av jordbruksmark uppstår främst i anslutning till kommunens tätorter. I dessa lägen kan tätortsutvecklingens behov av mark för utveckling av bostäder eller verksamhetsområden prioriteras framför jordbruksmarkens bevarande. Även när det gäller enstaka bygglov på landsbygden kan behovet av bostäder prioriteras framför jordbruksmarkens bevarande.
- En avvägning som sker i framtagning av ny översiktsplan.
- Inget intresse prioriteras med självklarhet före jordbruksmarken. Frågan aktualiseras främst vid bostadsförsörjning genom tätortsutveckling. Främst försöker kommunen att klara bostadsförsörjningen genom förtätningsprojekt i tätorterna. I fråga om landsbygdsutveckling kan frågan bli aktuell vid prövning av förhandsbesked. Då blir landsbygdsutveckling ett motstående intresse mot jordbruksmarken i vissa ärenden.
- Försöker vara uppdaterad och följer MB 3:4 och befintlig rättspraxis.
- Jordbruksmark har inte behövt tas i anspråk för samhällsintressen.

6. Vilken hänsyn tas, ur ett byggnadstekniskt perspektiv, gällande markens geologiska och hydrologiska aspekter kopplade till ett framtida klimatscenario?

- Att byggnadens bärande konstruktion ska stå emot en viss höjd av översvämning.
- Kommunen följer gällande lagstiftning och Länsstyrelsens riktlinjer. Exempelvis tillämpas bestämmelsen "byggnadskonstruktion ska klara naturligt översvämmande vatten upp till +2,7 meter över havsvattennivån i RH2000".
- Det sker alltid en kontroll över denna fråga. Om planen fastställer en minsta färdig golvhöjd då måste kraven följas (PBL 4 kap. § 12). Om åtgärden ligger utanför planlagt område då tar vi också hänsyn till bland annat översvämningsrisker.
- Eftersom SGU inte har tagit fram kartor för vår kommuns geologiska förhållanden så är detta en frågeställning vi arbetar med.
- Krav vid byggnation att byggnadens konstruktion ska klara naturligt översvämmande vatten upp till +2,8 m över nollplan.
- Det är ett ständigt pågående arbete. Aktuellt nu är arbete med en kommunövergripande dagvattenplan i form av tematisk översiktsplan. Geologi och dagvatten utreds i alla detaljplaner. Dagvattenhantering skall även redovisas i bygglov vid nybyggnationer. Boverkets riktlinjer för + höjder beaktas både i detaljplaner och bygglov för nybyggnation.
- Havsnivån (2,7 meter).
- I nuläget tar vi hänsyn till havsnivåhöjning och risker för ras och skred genom att inte bebygga dessa riskområden.
- Varje projekt får sin bedömning i lovskedet, men det beaktas också i planeringsskedet. Häftiga regn och översvämmade vattendrag är det som främst påverkar vår kommun.
- När det gäller detaljplanelagda områden tar man hänsyn till de geologiska och hydrologiska aspekterna i planprocessen. Utanför detaljplanelagda områden tas hänsyn till dessa aspekter genom att tex. placera byggnader i höjd för att förhindra eventuella översvämmingar. Framför allt är det byggherrens ansvar.

Bygglov ställer krav på markundersökningar - målet är att det alltid ska byggas efter de specifika förhållandena på platsen.

Specifika frågor
<p>7. Hur kan den nedskrivna policy/rutinen sammanfattas för att undvika att exploatera jordbruksmark när kommunen tar fram/uppdaterar detaljplan/översiktsplan?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Riktlinjer och ställningstaganden finns i kommunens översiktsplan. Se även svar fråga 1. ▪ I den nya ÖP kommer det skrivas in att undvika att exploatera jordbruksmark. ▪ I dagsläget behandlas ärendet när det blir aktuellt. I nuvarande översiktsplan står det skrivet att kommunen ska vara restriktiv med nybyggnation på jordbruksmark. ▪ I översiktsplanen står det "Att exploatera på jordbruksmark ska ha ett starkt motiv och föregås av prövning av andra alternativa platser. Inom landskapsrum där vyer är en viktig kvalitet ska ny bebyggelse underordna sig."
<p>8. Ge exempel på när kommunen tar fram eller uppdaterar detaljplan/översiktsplan och upplever att t.ex. miljö- och /eller kulturskyddad mark skyddas hårdare än jordbruksmark i lagstiftning/praxis</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ I detaljplanering har det hänt att jordbruks/åkermark tagits i anspråk medan utrymme lämnats för kulturmiljö/natur. ▪ Vet ej. ▪ Kulturmiljölagen är överordnad Plan- och bygglagen. Miljöbalkens 12 kap § 6 kan vara överordnad Plan- och bygglagen.
<p>9. Hur kan den nedskrivna policy/rutin sammanfattas för att undvika att exploatera jordbruksmark när kommunen ger bygglov och förhandsbesked utanför detaljplanerat område:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Man skrivit i ÖP 2025 att "Det jordbruk som idag finns inom kommunen måste ges förutsättningar att fortbestå och utvecklas" och "Värdefull odlingsmark bör inte tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar, annat än för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och i anslutning till befintlig bebyggelse. Konsekvensutredning skall göras innan odlingsmark tas i anspråk för ändrad användning" ▪ Det finns en policy gällande förhandsbesked (att kommunen ska vara restriktiva mot att bygga på jordbruksmark) men den finns i dagsläget inte nedskrivet. Checklistan som används vid förhandsbesked ska revideras och då kommer policyn om jordbruksmark att läggas till. ▪ Översiktsplanen. ▪ Några specifika rutiner för att undvika exploatering av jordbruksmark finns inte. Vår kommun har ett kulturmiljöprogram. I programmet finns olika åtgärder och rekommendationer som ska tillämpas när landskapet påverkas. Det vill säga, varje enskilt fall prövas med stöd av informationen som kan hämtas från databasen, utredningar, FÖP, mm.
<p>10. När kommunen ger bygglov och förhandsbesked utanför detaljplanerat område: upplever kommunen att t.ex. miljö- och /eller kulturskyddad mark skyddas hårdare än jordbruksmark i lagstiftning/praxis?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ja, till exempel när det gäller naturreservat så finns det striktare ramar att hålla bebyggelsen utanför. Samtidigt så skyddas jordbruksmark genom miljöbalken men finns inte lika tydliga gränser att förhålla sig efter som till exempel ett naturreservat. ▪ Hänsyn tas i stor utsträckning till biotopskydd, bland annat vad gäller stora ekar, vid nybyggnation. Värdet av jordbruksmark blir lättare ifrågasatt. ▪ Kulturmiljölagen är överordnad Plan- och bygglagen. Miljöbalkens 12 kap § 6 kan vara överordnad Plan- och bygglagen. ▪ Om marken är skyddad, då är den aspekten klar och kan då användas som stöd för att neka lovet. Om en bedömning måste göras... Om marken är brukningsbar eller brukningsvärd då behöver kommunen göra en bedömning som måste prövas i Samhällsbyggnadsnämnden om det är negativt.
<p>11. Övriga fria kommentarer till enkäten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Vid byggnation utanför detaljplan har avsteg från de i ÖP 2025 fattade riktlinjerna samt miljöbalken 3 kap 4 § förekommit. För att bevaka att lagstadgad hänsyn till jordbruksmarken tas skulle all exploatering av jordbruksmark såväl inom som utanför detaljplan kunna överprövas av Länsstyrelsen enligt samma ordning som strandskyddsdispenserna. ▪ Brukningsvärd jordbruksmark har ett starkt lagskydd idag, vilket flera rättsfall visar. Framst i förhandsbesked, paradoxalt nog så är större exploateringar enklare att genomföra än mindre. Även om vi inte har skrivna rutiner om det så är vi medvetna om jordbruksmarkens lagskydd och följer detta.

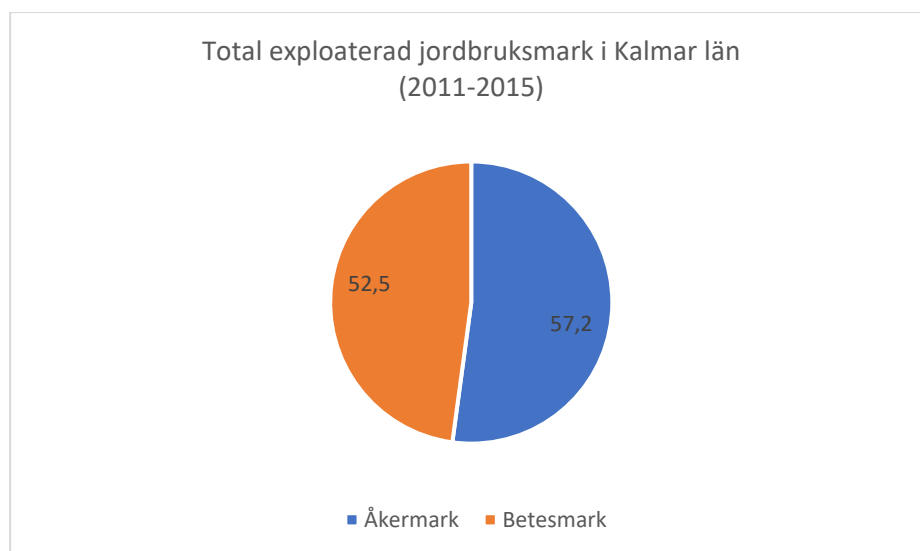
- Vad vi vet så finns inga tydliga definitioner om markens lämplighet gällande jordbruk. Det finns ingen digital kartläggning för omfattning av värdefull jordbruksmark.
- Någon form av klassning av jordbruksmark vore önskvärd. Det kan vara kvalité och bördighet men också om marken är brukningsvärd ur ett praktiskt perspektiv med moderna brukningsmetoder. Riktlinjer för detta är efterfrågat i vår ärendehantering.
- Kommunen arbetar för tillfället med en ny kommunövergripande översiktsplan. En av de stora utmaningarna är att få fram byggbar mark. Kommunens höga natur- och kulturvärden samt betydelsefulla jordbruksnäring gör att det många gånger är svårt att hitta mark som är lämplig att bebygga. Bättre underlag gällande jordbruksmarkens brukningsvärde skulle vara ett stort stöd i avvägningar mellan natur- och kulturvärden, jordbruksmark och bebyggelseutveckling.
- Både den fördjupade översiktsplanen för kommunens tätort och den kommunövergripande översiktsplanen ska revideras de närmsta åren. I FÖP:en kommer jordbruksmarken hanteras genom att en strategi blir förtätning och att staden inte sväller ut åt landsbygden. I och med att översiktsplanerna kommer vara digitala så kommer det i den kommunövergripande översiktsplanen bli mer tydligt vad som är jordbruksmark. I checklistan för förhandsbesked finns policyn angående att vara restriktiv mot att bygga på jordbruksmark inte med idag - men kommer att läggas till inför revidering (den nu gällande checklistan är från 2009)

Bilaga 2 – Statistik gällande exploatering av jordbruksmark i Kalmar län

Tabell 4: Areal (i hektar) av jordbruksmark som exploaterades med byggnader, vägar och järnvägar (Jordbruksverket 2017a)

	Åkermark						Betesmark						TOTALT
	2011	2012	2013	2014	2015	Total åker	2011	2012	2013	2014	2015	Total bete	
Borgholm	0,1	5,2	7,7	2	0,1	15,2	3,4	9,7	1,4	2	0,6	17,1	32,4
Emmaboda			0,1			0,1			0,2	0	0,9	1	1,2
Hultsfred	2,7	0,5	0,1		0,8	4		0	0,1		2	2,2	6,2
Högsby	0,6		0		0,1	0,7	0,5		0		0,1	0,6	1,3
Kalmar	1,6	2,9	1,1	1,8	7,2	14,6	4,1	0,3	0	0	0,2	4,7	19,2
Mönsterås	0,3		0,3	0	0,1	0,7			3,5		0	3,5	4,2
Mörbylånga	3	3,8	3,8	0,3	0	10,9	4,6		0,4		0,9	5,8	16,8
Nybro	0,2		0,1	0,4	0,1	0,8			0,2	0	0,1	0,3	1
Oskarshamn	0,1		0		0	0,1			0,1	2,3	0,2	2,6	2,7
Torsås			0,3	1,1	0,3	1,7			1,5	0		1,5	3,2
Vimmerby	0,7	0,1	0,9	0,9	0,2	2,8		0,4	9	3,4		12,8	15,6
Västervik	1,5	2	1,4	0,6		5,6	0,2	0,2	0,1			0,5	6
	10,7	14,6	15,9	7,2	8,8	57,2	12,8	10,7	16,4	7,7	5	52,5	109,7

Figur 16: Total exploaterad jordbruksmark i Kalmar län under perioden 2011–2015 uppdelat på ägoslag. Egen bearbetning av data från Jordbruksverket (2017a).



Bilaga 3 – Underliggande bedömning av brukningsvärde baserat på jordart

Denna bedömning är gjord av växtodlingsrådgivare vid Hushållningssällskapet Kalmar Kronoberg Blekinge och baseras på hur pass bra jordarten levererar skördar i nuvarande jordbrukssystem och i nuvarande klimat. Vid ett förändrat klimat kan denna bedömning behöva justeras.

Tabell 5: Underliggande bedömning av en jordbruksmarks brukningsvärde baserat på jordart.

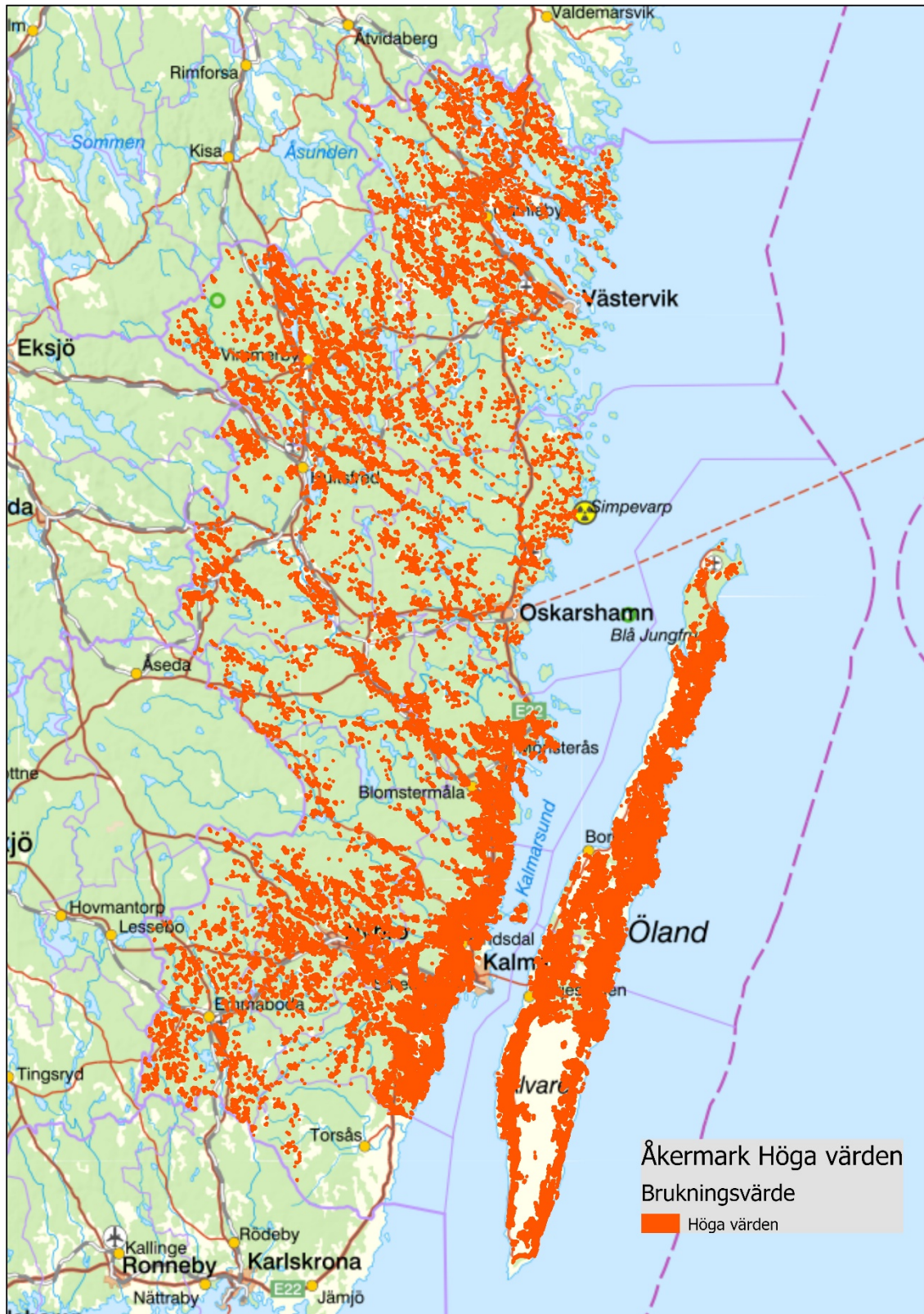
Jordart SGU	Brukningvärde jordbruksmark
Berg	Inget värde
Bleke och kalkgyttja	Låga värden
Blockmark	Inget värde
Fanerozoisk diabas	Inget värde
Flygsand	Låga värden
Fyllning	Inget värde
Fyllning, rödfyr	Inget värde
Glacial finlera	Mycket höga värden
Glacial grovlera	Mycket höga värden
Glacial grovsilt--finsand	Höga värden
Glacial lera	Mycket höga värden
Glacial silt	Mycket höga värden
Grusig morän	Normala värden
Gyttja	Låga värden
Gyttjelera (eller leryttja)	Normala värden
Isälvsediment	Normala värden
Isälvsediment, grus	Låga värden
Isälvsediment, sand	Normala värden
Isälvsediment, sten--block	Inget värde
Kalktuff	Inget värde
Klapper	Inget värde
Kärrtorv	Höga värden
Lera	Mycket höga värden
Lera--silt	Mycket höga värden
Lerig morän	Höga värden
Morän	Höga värden
Morän omväxlande med sorterade sediment	Höga värden
Moränfinlera	Mycket höga värden
Morängrovlera	Mycket höga värden
Moränlera	Mycket höga värden
Moränlera eller lerig morän	Mycket höga värden
Mossetorv	Normala värden
Oklassat område	-
Oklassat område, tidvis under vatten	-
Postglacial finlera	Mycket höga värden

Postglacial finsand	Höga värden
Postglacial grovlera	Mycket höga värden
Postglacial grovsilt-finsand	Mycket höga värden
Postglacial lera	Mycket höga värden
Postglacial sand	Höga värden
Postglacial silt	Mycket höga värden
Rösberg	Inget värde
Sand	Höga värden
Sand--grus	Normala värden
Sandig-siltig morän	Höga värden
Sandig morän	Höga värden
Sedimentärt berg	Inget värde
Silt	Mycket höga värden
Skaljord	Normala värden
Skålla av sandsten	Inget värde
Skålla av sedimentärt berg	Inget värde
Sten--block	Inget värde
Svallsediment, grus	Normala värden
Svämsediment, grovsilt--finsand	Höga värden
Svämsediment	Höga värden
Svämsediment, grus	Normala värden
Svämsediment, ler--silt	Mycket höga värden
Svämsediment, sand	Höga värden
Talus (rasmassor)	Inget värde
Torv	Höga värden
Torv, tidvis under vatten	Låga värden
Urberg	Inget värde
Vatten	Inget värde
Vittringsjord	Höga värden
Vittringsjord, ler--silt	Höga värden
Vittringsjord, sand--grus	Normala värden
Älvsediment	Höga värden
Älvsediment sten--block	Inget värde
Älvsediment, grovsilt--finsand	Mycket höga värden
Älvsediment, grus	Normala värden
Älvsediment, ler--silt	Mycket höga värden
Älvsediment, sand	Mycket höga värden

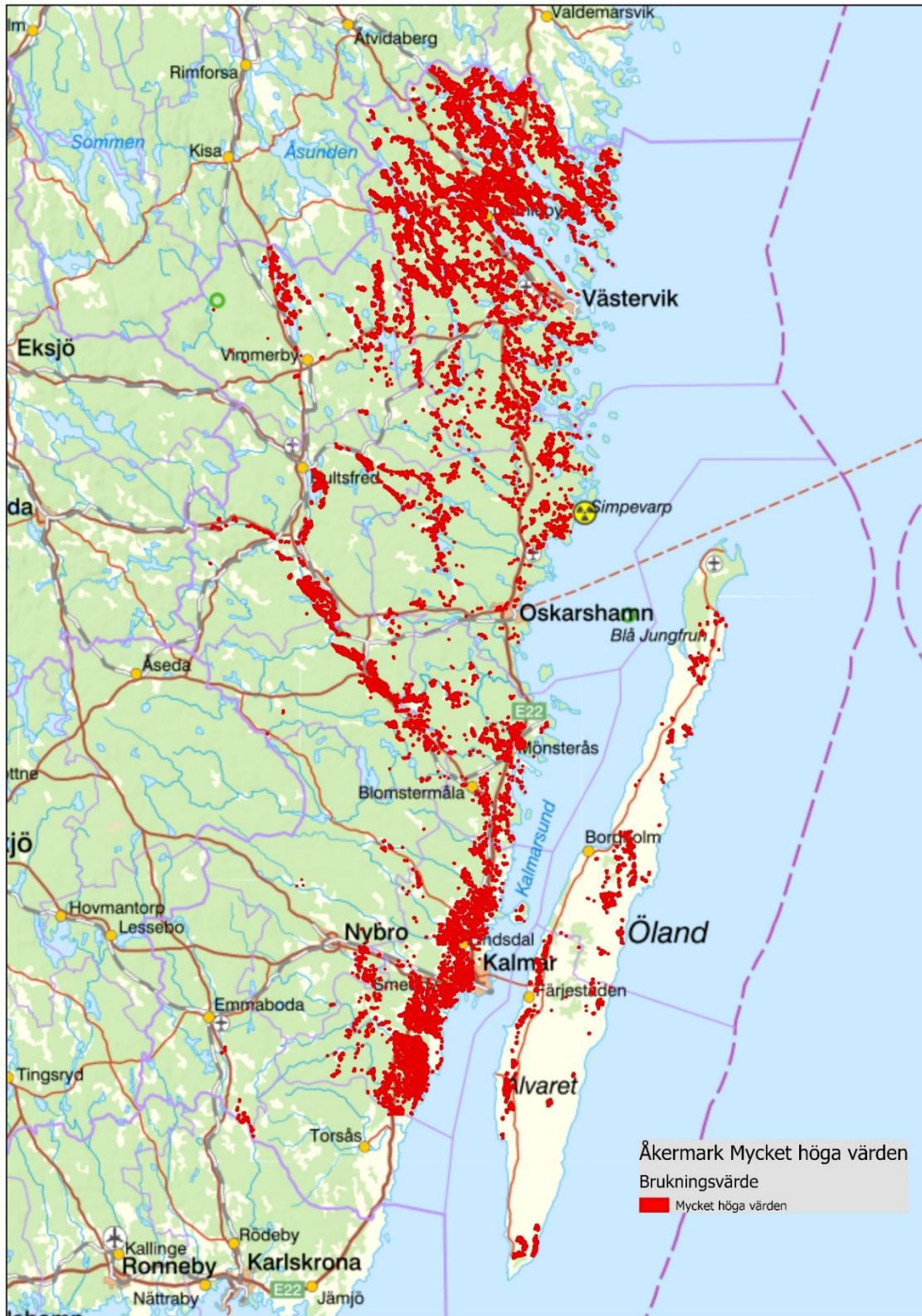
Bilaga 4 - Kartmaterial GIS



Figur 17: Brukningsvärde av åkermark. Denna bedömning baseras endast på modermaterialet (jordarten) och ska endast ses som en initial bedömning som behöver utvecklas mer i detalj. I denna aspekt bedöms jordarten vara brukningsvärd eftersom den har normala värden. Kartunderlaget är framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar län, baserat på underlag från Lantmäteriet, Jordbruksverket, Sveriges Geologiska Undersökning och Hushållningssällskapet Kalmar Kronoberg Blekinge.



Figur 18: Brukningsvärde av åkermark. Denna bedömning baseras endast på modernmaterialet (jordarten) och ska endast ses som en initial bedömning som behöver utvecklas mer i detalj. I denna aspekt bedöms jordarten vara brukningsvärd eftersom den har höga värden. Kartunderlaget är framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar län, baserat på underlag från Lantmäteriet, Jordbruksverket, Sveriges Geologiska Undersökning och Hushållningssällskapet Kalmar Kronoberg Blekinge.



Figur 19: Brukningsvärde av åkermark. Denna bedömning baseras endast på modermaterialet (jordarten) och ska endast ses som en initial bedömning som behöver utvecklas mer i detalj. I denna aspekt bedöms jordarten vara brukningsvärd eftersom den har mycket höga värden. Kartunderlaget är framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar län, baserat på underlag från Lantmäteriet, Jordbruksverket, Sveriges Geologiska Undersökning och Hushållningssällskapet Kalmar Kronoberg Blekinge.

Denna rapport handlar om det som kan klassas som brukningsvärd jordbruksmark i Kalmar län, både i nutid och framtid. I Kalmar län exploateras jordbruksmark för bland annat utbyggnad av tätorter, industrier och infrastruktur. Rapporten ger en vägledning för hur brukningsvärd jordbruksmark kan bevaras och visar på dess betydelse ur flera perspektiv; för klimat- och hållbarhet, såväl som för livsmedelsproduktion och krisberedskap.



Länsstyrelsen
Kalmar län

www.lansstyrelsen.se/kalmar